

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

ANTISEMITISMUS V PRAZE NA KONCI 19. STOLETÍ

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 7105R056 – Historie se zaměřením na vzdělávání
7504R269 – Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Autor práce: **Kristýna Šturcová**
Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kristýna Šturcová**
Osobní číslo: **P11000505**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Historie se zaměřením na vzdělávání**
Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Antisemitismus v Praze na konci 19. století**
Zadávací katedra: **Katedra historie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je na základě studia pramenů a jejich komparace s poznatky z odborné literatury charakterizovat antisemitismus na konci 19. století. Pozornost bude zaměřena také na vlny antisemitismu v české historii a tzv. Hilsnerovu aféru.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

FRANKL, Michal. "Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století. Praha: Paseka, 2007.

KOVTUN, Jiří. Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera. Praha: Sefer, 1994.

MIKULÁŠEK, Alexej. Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století. Praha: Votobia, 2000.

NENADÁLOVÁ, Hedvika. Český antisemitismus 19. století. Žďár nad Sázavou: Bodyart Press, 2010.

PĚKNÝ, Tomáš. Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha: Sefer, 1993.

SEZNAM PRAMENŮ:

Dobová literatura:

NERUDA, Jan. Pro strach židovský: politická studie. 3. vyd. Jaroslav Slavata, 1935. Traktáty mladého Československa.

Atheneum (Praha)

Čas (Praha)

Archivní prameny:

Národní archiv v Praze Presidium českého místodržitelství: 1891-1900 8/1/9/1: projevy antisemitismu

Archiv Židovského muzea v Praze k. 147657: pomoc Židům postiženým "prosincovými bouřemi" 1897 v Praze

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

4. května 2015

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2014

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu své bakalářské práce Prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování této práce.

Anotace

Práce se zabývá problematikou českého antisemitismu v Praze na konci 19. století, konkrétně analyzuje jeho historické předpoklady, nastiňuje dobový kontext a snaží se postihnout jeho důsledky v každodenním životě tehdejších židovských i nežidovských obyvatel. Práce se detailněji zaměřuje na českoněmecký národnostní konflikt, který vlnu antisemitismu na konci 19. století podpořil, opomenuty nezůstávají ani projevy prostřednictvím umělecké literatury, dobového tisku či násilných protižidovských útoků. Důležitou součástí práce je známý případ Žida Leopolda Hilsnera, jenž byl obviněn z vraždy Anežky Hružové pouze na základě svého semitského původu.

Klíčová slova

Antisemitismus, 19. století, Praha, integrace Židů, českoněmecký nacionalismus, protižidovské projevy nenávisti.

Annotation

The thesis deals with the issue of the Czech antisemitism in Prague at the end of the 19th century, it analyses specifically its historical preconditions, outlines the context of this historical period and tries to describe its consequences on everyday life of Jewish, but also not Jewish people at that time. The thesis focuses in detail on Czech and German national conflict, which supported a wave of antisemitism at the end of the 19th century. Its manifestation through artistic literature, the press and violent antisemitic attacks are not omitted in the thesis. Important part of the thesis is a well known case of the Jew called Leopold Hilsner, who was accused of murder of Anežka Hružová, only at the basis of his Jewish origin.

Key Words

antisemitism, 19th century, Prague, integration of Jews, Czech-German nationalism, anti-semitic expressions of hatred.

Obsah

1	Úvod	10
2	Terminologie	10
2.1	Žid × žid	11
2.2	Antisemitismus × antijudaismus	11
2.3	Judaismus	12
2.4	Diaspora	12
2.5	Ghetto	12
2.6	Emancipace	12
3	Historie židovského národa	13
3.1	Biblické dějiny	13
3.1.1	Od Abraháma po Šalomouna	14
3.1.2	Rozpad království, babylonské zajetí	16
3.1.3	Židé pod nadvládou	17
3.2	Proces židovské integrace v Čechách	22
3.2.1	Středověk	22
3.2.2	Za Habsburků	23
3.2.3	Osvícenství	24
3.2.4	19. století	25
4	Český antisemitismus na konci 19. století	26
4.1	Důvody pro český antisemitismus	27
4.2	Otevřené projevy nenávisti	29
4.3	Židé proti antisemitismu v Čechách	31
4.4	Politika	33
4.5	Protizidovské násilí	33
5	Praha v poslední třetině 19. století	35

5.1	Nové možnosti	36
5.2	Židé: Češi nebo Němci?	37
5.3	Asanace Židovského města	40
6	Antisemitismus v praxi	40
6.1	Literatura	40
6.1.1	Slovníky	41
6.1.2	Umělecká literatura	41
6.2	Hilsnerova aféra.....	48
6.2.1	Okolnosti vraždy	49
6.2.2	Proces.....	50
6.2.3	Masaryk na straně Hilsnera.....	52
6.2.4	Osvobození.....	54
6.2.5	Dreyfusova aféra	55
7	Závěr	55

Seznam použitých zkratek

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

č. – číslo

Mt – Matouš

n. l. – našeho letopočtu

např. – například

Nu – Numeri

popř. – popřípadě

př. n. l. – před naším letopočtem

roč. – ročník

s. – strana

Sam – Samuel

stol. – století

TGM – Tomáš Garrigue Masaryk

tj. – to je

tzn. – to znamená

tzv. – tak zvaný

vyd. – vydání

zal. – založeno

1 Úvod

Národ Židů je už po mnoho staletí roztroušen po celém světě, není proto divu, že se někteří jeho členové usadili i na našem území; svoji existencí pak tvoří součást české národní historie. Židovství je téma často zpracovávané, na co se už ale česká veřejnost soustředí méně, je vlastní antisemitistická minulost.

Protižidovské postoje se na území českých zemí projevují od dob, kdy se spolu Slované a Semité dělí svoji domovinu. Antisemitismus se u nás stejně jako jinde ve světě objevuje v jakýchsi vlnách, jednu z největších zaznamenáváme právě na konci 19. století. Jelikož byla Praha vždy stejně tak jako „matkou měst“ i „matkou židovské komunity“ v Evropě, není divu, že se mnohé z projevů antisemitismu vyskytly právě zde.

Ve své práci se chci zaměřit na historii židovské menšiny na našem území a porovnat situaci jednotlivých období se situací na konci 19. století. Dále bych se chtěla věnovat samotnému českému antisemitismu – jeho příčinám, projevům a důsledkům, především tedy v pražském regionu na konci „století páry“. V závěru bych ráda blíže rozebrala konkrétní projevy antisemitismu, a to jednak v české umělecké literatuře, jednak v případě soudního procesu s Leopoldem Hilsnerem a následné „hilsneriády“.

2 Terminologie

Považuji za nutné objasnit několik termínů, které se v mé práci budou často vyskytovat a jejichž význam je pro její pochopení zásadní. K výkladu jednotlivých slov jsem použila *Atlas univerzálních dějin*

*židovského národa od časů biblických praotců do současnosti*¹, *Nový akademický slovník cizích slov*² a *Pravidla českého pravopisu*³.

2.1 Žid × žid

Podle pravidel českého pravopisu píšeme „žid“ pouze v případě, jde-li o stoupence judaismu jakožto náboženství – stejně jako v ostatních případech píšeme malé písmeno (křesťan, muslim atp.). Výraz „Žid“ užíváme v etnickém smyslu slova, tedy v případě, jedná-li se o příslušníka židovské komunity na území jakéhokoli státu.

2.2 Antisemitismus × antijudaismus

Tato dvě označení bývají často uváděna jako rovnocenné ekvivalenty, přesto zastávám názor, že nejde o totéž. Podle *Atlasu* termín „antijudaismus“ vyjadřuje obecnou nenávist k judaismu (náboženství židovského národa). U nás se nejčastěji setkáváme s tzv. křesťanským antijudaismem – tento přístup nejčastěji argumentuje tím, že to byli právě židé, kteří zabili Ježíše Krista, tudíž přestali být nositeli Božího zaslíbení (ve Starém zákoně Hospodin mluví o židech jako o svém národě), to pak převzala katolická církev. Naproti tomu výraz „antisemitismus“ vyjadřuje nepřátelství vůči Semitům, tedy příslušníkům národa hovořícího semitským jazykem, případně semitské kultuře. Semitou tedy může být označen jednak příslušník jazykové skupiny, jednak příslušník národa. Výskyt semitských jazyků zaznamenáváme především v západní Asii, na Arabském poloostrově a ve státech severní Afriky, příkladem mohou být některé mrtvé jazyky (akkadština, moabština či féničtina), ze živých jazyků je to např. hebrejšťina, arabština (a její dialekty), aramejšťina či etiopské jazyky.

¹ ABITBOL, Michel. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*. 1. vyd. Editor Elie Barnavi. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Victoria Publishing, 1995.

² KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005.

³ ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu: s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2012.

Ze semitských národů v Evropě žili ve větším počtu jen Židé či Arabové, jenže prakticky všichni Arabové odtud byli po roce 1492⁴ vyhnáni, nenávist se tedy obrátila jen proti Židům – pojem antisemitismus se tudíž vžil jako označení pro nepřátelství vůči Židům.

2.3 Judaismus

Jedná se o nejstarší monoteistické náboženství, středobodem je tedy jediný bůh – Hospodin. Základní knihou je Tóra (Pentateuch), věřící označujeme jako židy. Judaismus nemá kněží a faráře, jako je tomu u křesťanství, má vykladače zákona, kteří si říkají rabíni (dříve farizeové). Židé se scházejí v synagogách. Judaismus dal vzniknout velkým náboženským směrům jako křesťanství či islám.

2.4 Diaspora

Termínem „diaspora“ označujeme Židy žijící mimo Zemi izraelskou (ať už z vlastní vůle nebo z donucení); jde buď o komunitu v jedné konkrétní oblasti, nebo celý židovský svět mimo Palestinu.

2.5 Ghetto

Slovo ghetto původně označovalo čtvrt v Benátkách, která byla v roce 1516 obehnána zdí a vyhrazena Židům k povinnému obývání. V širším smyslu slova chápeme ghetto jako čtvrt v evropských městech, kam se Židé stěhovali buď dobrovolně, nebo z donucení. Ghetto v Evropě zmizelo po emancipaci, ale nacisté jej obnovili jako místo ke shromažďování Židů před jejich deportací do táborů.

2.6 Emancipace

V případě Židů hovoříme o emancipaci ve smyslu právního a politického oprostění od omezení, kterým Židé podléhali jakožto minorita a která je po mnoho staletí separovala od křesťanské společnosti. Termín

⁴ V roce 1492 totiž padla Granada – poslední maurský stát na Pyrenejském poloostrově – mnoho Arabů pak odsud odešlo/bylo vyhnáno do své původní domoviny.

„emancipace“ se začal užívat až v současné době, a to nejčastěji ve spojení s pojmem „asimilace“. Asimilací rozumíme spíše přizpůsobení a začlenění Židů po sociální stránce, emancipace vyjadřuje zrovnoprávnění Židů – v našem případě s ostatními občany monarchie⁵.

3 Historie židovského národa

Dějiny židovského národa obecně můžeme rozdělit na tzv. biblické a postbiblické. Jak z názvu vyplývá, jde o část historie, která je zachycena v Bibli, převážně ve Starém zákoně. Aby bylo mé tvrzení přesné, tyto události jsou zachyceny v Tóře a dalších judaistických knihách, pro mne je však snazší orientace v Bibli, jednotlivé odkazy proto uvádím právě na ni.

Izraelity z doby, kterou již nezachycuje Bible, označujeme za postbiblické. Jedná se již o období diaspory, kdy se národ rozšířil po celém světě a ztratil svoji zemi. Má bakalářská práce se orientuje na pobyt Židů na českém území, jež bude podrobněji rozveden ve druhé podkapitole.

3.1 Biblické dějiny

Události zachycené v židovských i křesťanských posvátných knihách začínají stvořením světa, dále je zde několik „mezipříběhů“, známý je např. ten o Kainu a Ábelovi, o babylonské věži či o celosvětové potopě. Pro nás je v této chvíli podstatná ta část, kdy mluvíme o izraelském národu.

V následujících kapitolách bych se chtěla podrobněji věnovat vzniku a počátkům Izraele jakožto národa, putování do „země zaslíbené“, Izraelskému království a jeho rozpadu, na závěr bych se chtěla na chvíli zastavit u období, kdy Židé ztratili svoji svobodu a několik staletí žili pod nadvládou cizích národů.

⁵ B. MARTIN a E. SCHULIN. *Židovská menšina v dějinách*, Olomouc: Votobia, 1997, s. 122.

3.1.1 Od Abraháma po Šalomouna

Vznik židovského národa je spojen s počátkem putování praotce Abraháma (původně Abram) do tzv. země zaslíbené. To začíná přibližně okolo roku 2000 př. n. l. a končí až o necelé jedno tisíciletí později. Podrobně jej popisují starozákonní biblické texty⁶. Během tohoto dlouhého období stojí v čele národa několik významných osobností. Vedle Abraháma, který začal svou cestu v mezopotámském městě Ur⁷, jsou zde i jeho potomci Izák a Jákob. Jákob dostal od Hospodina jméno Izrael (tedy zápasící s Bohem), které pak přešlo na označení všech jeho potomků. Tento Protoizraelita měl legendárních dvanáct synů, z jejich potomků pak vzniklo dvanáct izraelských kmenů. Jeden z nich, Juda, dal jméno nejen příslušníkům svého kmene, ale i celému náboženství⁸. Další z Jákobových synů, Josef, dostal izraelský lid v období hladomoru do bohatého Egypta, aby zde přečkal čas bídy. Postupem času si ale starověcí Egypťané národ Izraelitů podmanili, a oni se tak dostali do pozice otroků; až na konci 12. století př. n. l. se jim podařilo vymanit se z otroctví a pokračovat ke svému cíli; při této významné události figurovala známá postava Mojžíše. Mojžíš stál v čele národa až do své smrti, skonal těsně před vstupem do

⁶ Toto období je v Bibli popisováno od 12. kapitoly 1. knihy Mojžíšovy (Genezis), pokračuje přes celou 2. (Exodus) a 4. (Numeri) knihu Mojžíšovu. Celý příběh cesty do zaslíbené země je opakován a shrnut v poslední – páté knize Mojžíšové (Deuteronomium). Tyto čtyři knihy jsou společně se třetí knihou Mojžíšovou označovány jako Tóra či Pentateuch, za autora je tradičně považován Mojžíš.

⁷ Ur bylo jedno z nejvýznamnějších center Sumerské říše, leží na jihovýchodě dnešního Iráku.

⁸ Označení „Židé“ má složitou etymologii: původ najdeme v hebrejském názvu „Jehúda“, který označoval jeden z dvanácti izraelských kmenů, ten, ze kterého pak později (přibližně v 6. století př. n. l.) vzniklo jádro židovské národní pospolitosti. Z tohoto názvu vzniklo řecké „Júdaioi“, z toho pak latinské „Judaei“ a z toho pak už naše české „Židé“. V češtině pod tímto pojmem rozumíme společenství určené náboženstvím, původem a kulturou. SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Vyd.1. Praha: Svoboda, 1995, s. 11.)

zaslíbené země⁹, což bylo jeho trestem za nedůvěru v Hospodina (viz Nu 20, 1-12), vedení pak převzal Jozue.

Další etapou dějin židovského národa je období tzv. jednotného Izraelského království¹⁰. Sjednocení se vlastně dá přisuzovat národu Filištýnských, kteří na izraelské kmeny pořádali nájezdy, čímž kmeny donutili se sjednotit. Tak vzniklo izraelské království (kolem roku 1000 př. n. l.)¹¹. Před vznikem království stáli v čele tzv. soudcové, jeden z posledních, který zastával tuto funkci, se jmenoval Samuel. Právě jeho si podle Bible Hospodin vyvolil, aby pomazal nového krále, izraelský lid totiž už nedůvěřoval novým soudcům, navíc toužil mít v čele jednoho člověka, který by ho vedl. Hospodin na toto místo vybral Saula¹², syna Kíšova (viz 1 Sam, 8-9). Saul byl zpočátku, stejně jako dva další králové David a Šalomoun, vzorem všech biblických ctností, zároveň se stejně jako oba jeho následovníci však také v průběhu své vlády provinil proti Bohu, za což byl potrestán. David¹³, veřejnosti známý především svým soubojem s Goliášem (1 Sam 17), bývá uváděn jako autor mnoha starozákonních žalmů. Celkově bývá považován za dobrého panovníka, je významný také tím, že je od něj odvozen původ Ježíše Krista¹⁴. Jeho největším politickým úspěchem bylo spojení všech 12 izraelských kmenů a hlavně spojení izraelského království s královstvím judským. Za své sídelní město si David vybral Jeruzalém¹⁵. Od té doby je Jeruzalém největším městem Izraele, dnes je považován za „hlavní město“ judaismu,

⁹ Dnešní Izrael.

¹⁰ V Bibli zachycuje toto období starozákonní 1. a 2. kniha Samuelova a v 1. kniha královská.

¹¹ SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Petr Kyncl. Praha: NS Svoboda, 2003, s. 8.

¹² Vláda ve druhé polovině 11. století př. n. l. S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 78.

¹³ Dle Segerta vládnul přibližně mezi léty 1000 a 960 př. n. l. S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 88.

¹⁴ Mt 1, 6-16.

¹⁵ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 85.

křesťanství a islámu. Po Davidovi převzal vládu jeho syn Šalomoun¹⁶, jehož legendární moudrost přešla i do české lidové slovesnosti. Za Šalomounova panování zažilo království největší rozkvět i územní rozmach, důkazem toho je, že si mohl dovolit v Jeruzalémě postavit chrám zasvěcený Hospodinu a nový královský palác megalomanských rozměrů. Je mu prisuzováno autorství starozákonní knihy Přísloví a Píseň písní.

3.1.2 Rozpad království, babylonské zajetí

Když Šalomoun zemřel, přišla otázka nástupnictví. Tradice velela, že u moci zůstane rod Davidův, tedy že se králem stane některý z mnoha Šalomounových synů – nejsilnější nástupnický nárok měl nejstarší Rechabeám. Objevil se ale problém, ostatní izraelské kmeny si stály za názorem, že král se dostane na trůn až po té, co je uznán shromážděním. Byl tedy svolán sněm v Síchemu, kde však spousta zástupců jednotlivých kmenů vyjádřila nespokojenost s pracemi, ke kterým byly svobodné kmeny nuceny. Po té, co se Rechabeám vyslovil, že v tomto systému hodlá pokračovat, kmeny jej za krále odmítly uznat, místo něj si za krále zvolily Járobeáma, který sice byl původně dozorcem nad oněmi pracemi, avšak na protest proti nim odešel do egyptského vyhnanství¹⁷. Velké a mocné království se tedy rozpadlo na dvě území – na severní Izrael a jižní Judsko.

Severní království se střediskem v Síchemu bylo kulturně i hospodářsky vyspělejší než jižní judské, přesto zde jako v mnoha jiných říších zavládly boje o trůn, toho využil asyrský a babylonský vládce Salmanassar V. (po jeho smrti pokračoval Sargon II.), a zemi dobyl. Izraelské království tedy zaniklo, tato událost je spojována s letopočtem 722 př. n. l.¹⁸ Po zániku severního království se logicky kolonizační zájmy přesměrovaly do judského království, na zemi průběžně útočili Asyřané,

¹⁶ Dle Segerta vládnul 961-922 př. n. l. S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 89.

¹⁷ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 96-97.

¹⁸ K. SCHUBERT, *Dějiny Židů*, s. 8.

Egyptané a Babyloňané, kterým se Palestinu podařilo dobýt. Když roku 597 př. n. l. Jeruzalém dobyl král Nabuchodonosor¹⁹, pojistil si svoji vládu oslabením Izraele tím, že nechal deportovat přibližně 20 tisíc mužů i s jejich rodinami do Babylonie²⁰.

3.1.3 Židé pod nadvládou

Rok 586 př. n. l.²¹ je tedy pokládán za rok zániku Judského království. Tehdy král Nabukadnesar II. vyplenil a zničil Jeruzalém (včetně Šalomounova chrámu). Aby zamezil vzpourám podmaněných obyvatel, zařídil rychlé deportace mnoha izraelitů do zajetí v různých částech své obrovské říše²². V roce 539 př. n. l. ale přichází velká armáda perského krále Kýra II. a dobývá Babylon²³, část Židů se tedy opět přesouvá zpět do palestinské vlasti, která byla pod perskou nadvládou až do počátku 5. století př. n. l. V té době byli sice Peršané na vrcholu své vojenské slávy, avšak pak narazili na Alexandra Makedonského²⁴, který v té době ovládal většinu řeckého světa, většinu podmaněných zemí (včetně Palestiny) helenizoval. Židé byli se svým novým králem spokojeni, přestože mu museli platit určité poplatky, uzavřít s ním spojení, nicméně mu nemuseli sedm let platit daně a mohli žít podle tradic, které jim nakazovalo jejich náboženství²⁵.

Po Alexanderově smrti v roce 323 př. n. l. byla obrovská perská říše rozdělena mezi jeho diadochy²⁶, strategicky výhodná Palestina nejprve

¹⁹ Myšleno Nabuchodonosor II. / Nabukadnezar II.

²⁰ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 120.

²¹ Podle Shuberta se jedná o rok 587 př. n. l. K. SCHUBERT, *Dějiny Židů*, s. 8.

²² O tzv. babylonském zajetí pojednávají starozákonní knihy proroků Ezdráše, Ezechiela, Izajáše a Daniela.

²³ Podle Segerta to byl konkrétně Kýrův velitel Gobryás. S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 125.

²⁴ Alexander III. zvaný Veliký, král Makedonie, žil v letech 356-323, rozšířil Perskou říši na území od Řecka po Indii.

²⁵ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 141-142.

²⁶ Hlavní velitele Alexanderových vojsk.

patřila do Antigonovy oblasti, po roce 312 př. n. l. si ji vybojoval Ptolemaios. Dá se říct, že tato situace byla pro Židy velice výhodná, makedonští vládci Egypta jim nechávali snad ještě větší náboženskou volnost než Peršané. V čele Židů nyní (stejně jako za perské nadvlády) stojí nejvyšší velekněz, který je nejen nejvyšším náboženským hodnostářem, je i představitelem celé židovské pospolitosti. Židé více než k egyptské kultuře ale přilnuli k té řecké – dokonce hromadně přestávají užívat jako hovorový jazyk aramejštinu stejně jako liturgický jazyk hebrejštinu, a začínají mluvit řecky. Dochází k překladu posvátných knih do řečtiny, vzniká Septuaginta²⁷.

Od té doby, co se Židům rozpadlo jejich království a co ztratili svoji svobodu, byli často svými utiskovateli nuceni změnit svoje bydliště, někteří se stěhovali do cizí země na určené místo dobrovolně, jiní ne. Mluvíme o tzv. židovské diaspoře - rozptýlení; dlouhodobý pobyt náboženské nebo etnické skupiny v cizím prostředí. Židé se tedy postupně šíří po Babylonské, Perské a Makedonské říši, dále také do Řecka a Egypta (např. v nově vzniklé Alexandrii je jedna z nejpočetnějších židovských komunit).

Na přelomu 3. a 2. století př. n. l. spolu vedli Ptolemaiovcí a Seleukovci²⁸ války o moc, co se týče Palestiny, v roce 198 př. n. l. Seleukovci získávají převahu, za pomoci místních obyvatel vyhrávají bitvu u Paneia, a vlády nad Židy se ujímá Antiochos III., který se Židům za jejich sympatie štědře odměnil. Antiochos osvobodil obyvatele Jeruzaléma na 3 roky od daní, ostatním je snížil o třetinu, vydal dokonce dekret, podle nějž měli všichni Židé povinnost řídit se Zákonem předků. Král Antiochos III. ale po 10 letech vlády umírá, jeho syn Seleukos IV. (187-175 př. n. l.) se dostal do finančních potíží a snažil se je vyřešit krádeží židovského chrámového pokladu. Zločin se králi nevydařil, jediným výsledkem bylo nepřátelství s židovským obyvatelstvem. Za

²⁷ Řecký překlad Starého zákona.

²⁸ Další dynastie makedonských diadochů.

krátký čas Seleuka nahrazuje jeho bratr Antiochos IV. (175-164 př. n. l.), který se snažil stmelit svou velkou různorodou říši hromadným kulturním i náboženským pořečtěním. Násilná helenizace, prohlášení se bohem (zvolil si přízvisko Epifanés), tentokrát úspěšná loupež chrámového pokladu a hlavně nařízení protichůdná s židovskými zásadami, to vše zapříčinilo sérii židovských povstání²⁹.

Povstání začalo v Jeruzalémě a bylo násilně potlačeno, poté se začala rozvíjet tajná organizace, v jejímž čele stála rodina Makabejských (proto bývá povstání často označováno jako tzv. makabejské povstání). Během jednoho roku se povstalci stáhli do hor, budovali a cvičili vojsko a vymýšleli bojové strategie. Židé a seleukovští vojáci se střetli v několika bitvách, díky brilantním taktikám Judy Makabejského Palestinci vítězili navzdory několikanásobné převaze nepřátelského vojska. Po 25 letech válčení se Židům podařilo získat si svobodu a samostatné království, moci se ujala dynastie Hasmoneovců; tento rod si udržel vládu po skoro jedno století, díky vnitřním rozporům o vedení země ztratili moc a stabilitu, toho využil římský vojevůdce Pompeius³⁰.

Židovské obyvatelstvo Římany vítalo jako své osvoboditele, v jejich nadvládě viděli výhody oproti seleukovskému diktátu. Způsob vlády by se v tomto případě dal nazvat protektorátem. V čele státu stál Římany dosazený člověk, Izraelci dostali do rukou samosprávu nad svými městy, ta byla rozdělena do čtyř provincií – Judsko, Samařsko, Galilea a část Zajordání. Představitelem Židů zůstává jeruzalémský velekněz.

²⁹ V Bibli zachycuje První a Druhá kniha Makabejská.

³⁰ Celým jménem Gnaeus Pompeius Magnus, žil v letech 106-48 př. n. l., v období římské republiky byl jedním z nejvlivnějších politiků a vojevůdců později spolu s Gaiem Juliem Caesarem a Markem Liciniem Crassem tvořili tzv. první triumvirát. ABITBOL, Michel. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*, s. 32.

Po Caesarově smrti v roce 44 př. n. l. vládl jihozápadní Asii Cassius³¹, ten na obyvatele uvalil velikou daň, mnoho z nich nebylo schopných vysokou částku zaplatit, byli proto prodáni do otroctví. Spolu s dalšími se tedy i Židé dostávají do různých koutů římské říše, židovská diaspora pokračuje.

V době, kdy židovský stát patřil k mocné římské říši, vzniká v poměru k judaismu konkurenční hnutí – křesťanství. Toto nové náboženství vychází svou podstatou právě z judaismu, dá se stručně popsat jako nový výklad Zákona, ústřední postavou je Ježíš Kristus, dlouho očekávaný mesiáš – spasitel.

Postupem času opět začaly vznikat nepřekonatelné spory mezi Římany a judským lidem, okupanti se snažili všechny projevy nespokojenosti potlačovat už v zárodku, přesto v roce 66 n. l. začíná tzv. židovská válka³². Už zpočátku byli Židé značně nejednotní, vedli mezi sebou spory ohledně prostředků boje proti Římanům, dále se taky dělili na odhodlané a bojovné radikály³³ a umírněné, kteří volili cestu smíru s Římem. Nicméně povstání se šířilo po celé zemi a Římané postupně zjišťovali, že na tyto výboje nebude stačit pár vojenských jednotek. Císař Nero³⁴ byl nakonec donucen povolat svého nejlepšího vojevůdce Tita Flavia Vespasiana³⁵ až z daleké Británie, teprve jemu se povstalce

³¹ Gaius Cassius Longinus, žil v letech 85-42 př. n. l., byl římský politik, od r. 44 př. n. l. byl ve funkci syrského prokonsula. M. ABITBOL, *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*, s. 32.

³² Palestinu v té době spravoval římský prokurátor Gessius Florus, krutý vládce, který nedbal na stížnosti Židů, postihoval je neadekvátními tresty a nakonec nechal vyrabovat židovský posvátný chrám.

³³ Na straně bojovníků za nezávislost židovského státu bojoval i historik Josephus Flavius, původně židovský kněz, po židovské válce zůstal v Římě ve službách císaře.

³⁴ Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus žil v letech 37-68 n. l., římský císař julsko-klaudijské dynastie, známý svými sklony k tyranii, často označován za duševně chorého.

³⁵ Titus Flavius Vespasianus žil 9-79 n. l., byl jedním z římských císařů (zakladatel flaviovské dynastie).

podarilo potlačit. Využil jejich nejednotnosti a dobyl Jeruzalém, pak už zbývalo jen několik pevností. Válka končí dobytím pevnosti Masada na jaře roku 74 n. l., kromě zničení země a úbytku obyvatelstva bylo důsledkem např. vymezení hlavního židovského směru – tzv. farizejského judaismu. Vznikají základy „normativního židovství“. Traduje se, že byla založena židovská škola v Jahve, jež měla zajistit rozvoj židovství a studium Zákona; dochází k ustálení hebrejské bible a formování základů judaismu³⁶. Ve válce byl zničen jeruzalémský chrám, Židé ztratili svůj opěrný bod a museli si svoji víru přizpůsobit; židé mohli praktikovat pouze ty prvky své víry, které neměly přímý politický dosah. Dochází také k rozluce židovství a křesťanství.

Na židovskou válku navazuje tzv. povstání Bar Kochby³⁷. Mluvíme o první polovině 30. let 2. století po Kristu. Židé museli platit zvláštní poplatek³⁸, také pro ně platila různá omezení (císař Hadrián zakázal obřízku, atp.). Toto zacházení vyburcovalo Židy roku 132 k další vojenské protiakci. Díky tomu, že Hadrián zrovna s velkou částí armády opustil Sýrii a Palestinu a že Římané asi od Židů nic podobného po židovské válce nečekali, mělo povstání zpočátku velký úspěch. Židé postupně osvobodili většinu země, ale Římané si ji za krátko dobyli zpět. Povstání končí záhy roku 135. Následovala pak vlna pronásledování židů, pokračoval zákaz obřízky³⁹, k tomu se přidal zákaz dodržování sabatu a ordinátu rabínských učenců⁴⁰. Hadriánus zabavil Židům jejich Chrám a udělal z něj svatyni Jupitera, nejvyššího římského boha; dokonce jim zakázal vstup do Jeruzaléma, který přejmenoval na Colonia Aellia Capitolina.

³⁶ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, 212.

³⁷ Známé také jako druhá židovská válka; v čele stál Šimon bar Kochba, vůdčí postava celožidovského protiřímského povstání. „Bar Kochba“ bylo přízvisko překládané jako „syn hvězdy“, Šimon byl tehdy pokládán za mesiáše, po potlačení povstání byl označován za „bar Kozibu“ – „syna lži“.

³⁸ Fiseus judaicus. K. SCHUBERT, *Dějiny Židů*, s. 13.

³⁹ Zrušen až v roce 138 n. l., kdy nastoupil na trůn Antonius Pius.

⁴⁰ To vše podle tzv. Hadriánových ediktů.

Mnoho Židů bylo prodáno do otroctví nebo vyhnáno z vlasti, dosavadní Provincie Judea byla přejmenována na Syria Palestina⁴¹. Většina židovské pospolitosti se přesouvá z bývalého Judska do galilejské provincie. Tento okamžik považujeme za konec židovského státu, jeho obnovy se Židé dočkají až za několik set let.

3.2 Proces židovské integrace v Čechách

Židé byli po většinu času součástí českého národa. V určitých dobách bylo jejich postavení lepší, jindy byli zase více separováni od tehdejší společnosti, především však neměli až do poloviny 19. století stejná lidská práva jako jejich křesťanští spoluobčané. Židé byli po celá století odmítáni, spolu s žebráky a nemocnými tvořili okraj společnosti. Jak se jejich pozice měnila, tím se bude zabývat právě tato podkapitola.

Při zpracovávání toho tématu jsem vycházela především z knihy Tomáše Pěkného *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Nápomocná mi byla i *"Emancipace od Židů": český antisemitismus na konci 19. století*, jejímž autorem je přední český historik zabývající se dějinami Židů na českém území Michal Frankl.

3.2.1 Středověk

Počátky židovské přítomnosti na území českých zemí datujeme do 10. století, do tohoto období řadíme i zmínky o známém židovském kupci Ibrahím ibn Jákobovi. Právě jako kupci a obchodníci u nás tehdy Židé fungovali, živili se hlavně dovozem zlata a vývozem otroků. Židé se usídlovali především v Praze, už tehdy jim bylo vyhrazeno místo (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**) na dnešním Josefově⁴². Židé byli postupně nuceni nosit označení, které by je odlišilo od ostatních – nejčastěji to byl žlutý klobouk nebo žluté kolečko. Židům také nebylo

⁴¹ S. SEGERT, *Starověké dějiny Židů*, s. 223.

⁴² Dnešní Praha 1; ghetto bylo zrušeno v roce 1852, Židovské město bylo pojmenováno na počest císaře Josefa II., který vydal roku 1781 toleranční patent, pozvedl tedy židovskou menšinu na stejnou právní úroveň jako ostatní obyvatele Habsburské monarchie.

povoleno živit se mimo ghetto něčím jiným než obchodem a finančnictvím (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**), jim se však v těchto oborech dařilo, okonce postupně získávali určitá privilegia za větší či menší půjčky státu/králi. Asi nejvýznamnější je privilegium z roku 1255 známé pod názvem Statuta Iudaeorum – jde o dokument vydaný Přemyslem Otakarem II., který z Židů dělal králův majetek, to znamená, že byli pod jeho ochranou (za což ovšem museli králi odvádět daně a poskytovat půjčky).

Ve 40. a 50. letech 14. století se Evropou prohnala morová epidemie, která byla (stejně jako jiné katastrofy) dávana za vinu Židům; ruku v ruce s morovou zkázou šla tedy i vlna protižidovských útoků. Římský císař a český král Karel IV. sice Židy chránil před fyzickými útoky, přesto se česká křesťanská společnost k Židům křesťansky nechovala ani trochu. Karlův syn Václav IV. navíc zrušil všechny dluhy, které křesťané u Židů měli, navíc nechal mnoho z věřitelů pozatýkat, za Václavovy vlády se také v Praze udál jeden z největších židovských pogromů (v roce 1389 – viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**). Ani v husitském období si Židé příliš epolepšili, neustále na ně byly pořádány pogromy, byli vyháněni z měst, křesťanští řemeslníci a obchodníci měli totiž pocit, že jim židovští podnikatelé berou práci.

15. století znamenalo změnu, zákaz lichvy pro křesťany byl porušován, Židé tedy ztráceli zákazníky a byli tak nuceni přesídlit z měst, kde se vyskytovali v nejvyšším počtu, na venkov, kde se z finančnictví a obchodu přeorientovali na některé z řemesel.

3.2.2 Za Habsburků

S nadsázkou se, myslím, dá říci, že období prvních Habsburků znamenalo pro Židy naději lepší budoucnosti. Ferdinand I. Habsburský potvrdil jejich privilegia a počet Židů v Praze se během pár let rapidně zvýšil. Pořád tu ale byl problém, který představovala židovská konkurence pro křesťanské řemeslníky (navíc Židé byli lepší

v zahraničním obchodu), a Češi ho opět nedokázali řešit jinak než sváděním viny a násilím. Židé byli opět vyháněni z měst, a to především českých, na Moravě a ve Slezsku neměla místní šlechta zájem na odchodu Židů, proto docházelo k častým migracím z Čech právě na Moravu a Slezsko.

Židé významně povýšili v době vlády Rudolfa II., to se dokonce někteří z nich dostali až na císařův dvůr (Mordechaj Maisl, Maharal), v pražském židovském městě se začaly objevovat synagogy. Pak přišla třicetiletá válka, která Židy vyčerpala stejně jako ostatní – jednak finančně, jednak ztrátami na životech. Práva a výsady Židů se měnily podle toho, jak se to aktuálně panovníkovi/šlechtě hodilo. V 17. století se šířil trend, který se nápadně podobal tomu v 19. století – Židé bývali často nařčeni z kolaborace s Turky, stejně jako o dvě staletí později jim byly přisuzovány sympatie k německému obyvatelstvu.

V 18. století byl vydán familiantský zákon⁴³, který určoval maximální počet židovských rodin v zemi, výsledkem toho byl povolen sňatek pouze u nejstaršího syna v rodině. Roku 1726 byl vydán také translokační reskript, ten nařizoval umístění židovských obydlí v dostatečné vzdálenosti od domů křesťanských; židovské části byly od okolí odděleny závorou nebo drátem. Dcera Karla VI. Marie Terezie Židy postihla v ještě větší míře – nechala je postupně vyhostit z Čech, Moravy i Slezska⁴⁴, brzy však vyšlo najevo, že Židé tvoří podstatnou část české ekonomiky, byl jim tedy povolen návrat⁴⁵.

3.2.3 Osvícenství

V době osvícenství (přibližně 2. polovina 18. století) byla provedena řada reforem, asi nejvýznamnější z nich byl tzv. toleranční patent vydaný

⁴³ Karlem VI. V roce 1726.

⁴⁴ 1744, tentokrát v rámci kolaborace s Pruskem v době rakousko-pruských válek.

⁴⁵ 1748 za tzv. toleranční daň.

roku 1781⁴⁶ rakouským císařem Josefem II.; tento patent potvrzoval náboženskou svobodu pro křesťany (katolíky i protestanty) i židy, kteří se tímto stali rovnoprávními. Mohli se také zapojit do všech odvětví obchodu a řemesel⁴⁷ či studovat na univerzitách (kromě oboru teologie), byla jim však upřena možnost vykonávat veřejné úřady. Cílem reforem nebylo Židy zvýhodnit, ale udělat z nich užitečné členy společnosti. Zajímavostí je, že právě v tomto období byli Židé nuceni přijmout německá jména⁴⁸, která jsou pro ně dnes tak typická. Ve druhé polovině 18. století a na počátku 19. století se setkáváme s termínem „haskala“, jde o ideologii rozšířenou mezi Židy⁴⁹ po celé Evropě, jejíž náplní je kompromis mezi snahou přizpůsobit se původnímu obyvatelstvu a tradičním judaismem. Výsledkem je zachování určitých židovských hodnot a zároveň přizpůsobení náboženství moderní době – tzv. reformní judaismus⁵⁰.

3.2.4 19. století

V roce 1848 byli Židé (stejně jako zbytek českého obyvatelstva) oproštěni od poddanství⁵¹. Pro Židy to znamenalo možnost volného pohybu, stěhování se mimo ghetta a hlavně zrušení tzv. familiantkých zákonů⁵², které určovaly podmínky uzavírání sňatků mezi Židy a počet

⁴⁶ Pro Čechy vydaný v říjnu 1781, pro Moravu v únoru 1782.

⁴⁷ Přesto jim nadále bylo upíráno právo např. na získání mistrovství či občanství i na vlastnictví půdy, kterou získávali k vlastnímu obdělávání. KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Vyd. 1. Překlad Klára Mičková. Litomyšl: Paseka, 2011, s. 14.

⁴⁸ Podle reformy Josefa II. z roku 1781.

⁴⁹ Židovský název pro stoupence haskaly je *maskilim*.

⁵⁰ ABITBOL, Michel. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*. 1. vyd. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 176.

⁵¹ Poddanství bylo zrušeno 7. 9. 1848 rakouským císařem Ferdinandem I. Dobrotivým.

⁵² Zákony z let 1726-1727 (doba vlády Karla VI.) – stanovovaly horní mez počtu židovských rodin, které se směly usadit na území Čech a Moravy, povolení k sňatku udělovaly pouze nejstaršímu synovi v rodině a další přesun židovských obyvatel do oblastí, kam nebylo povoleno expandovat, označily za protiprávní. H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 22.

židovských rodin v Čechách, tyto předpisy tedy regulovaly počet židovského obyvatelstva v rakouské říši.

Od 60. let se pro Židy zvyšuje možnost studovat. Roku 1867 deklaruje tzv. prosincová ústava rovnoprávnost všech náboženských a kulturních skupin v monarchii⁵³. O rok později je právní emancipace Židů v Předlitavsku završena tzv. májovými zákony, které výrazně omezují pravomoci katolické církve ve školství a v manželském právu, takže Židé mají možnost se ještě více začlenit do bezkonfesijních škol (s minimálními omezeními), jsou také uznány smíšené sňatky (myšleno tak, že jeden z manželů je z etnického pohledu Žid a druhý křesťan). Na konci 60. let jsou tedy Židé po právní stránce rovnoprávními občany, v české společnosti mají ale stále určité postavení.

Paradoxem je, že na přelomu 60. a 70. let 19. století u nás zároveň vznikají první moderní antisemitská hnutí a zároveň mluvíme o dokončení procesu integrace židů do české křesťanské společnosti. Tyto dva fenomény se tedy paralelně vyskytují až do období po 1. světové válce.

4 Český antisemitismus na konci 19. století

Kapitolu bych uvedla citátem Eduarda Goldstückerera – z příspěvku na konferenci ke stému výročí Hilsnerovy aféry:

„Český antisemitismus rasistickou argumentaci neznal až do 20. století ... Když mluvíme o dvou antisemitismech, musíme vidět pražskou situaci, která je typická, a to tím, že máme hospodářsky, zdůrazňuji, hospodářsky zdůvodňovaný antisemitismus český, který chce odstranit konkurenci Židů, aby české národní hnutí v hospodářství mělo

⁵³ FRANKL, Michal. *"Emancipace od Židů": český antisemitismus na konci 19. století*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2007, s. 27.

šanci se vyvíjet [,] a na druhé straně od 80. let minulého století mezi Němci rostoucí antisemitismus rasistický.“⁵⁴

Z předchozího výroku tedy vyplývá, že rozlišujeme dva základní typy antisemitismu – hospodářský, kdy Češi vidí v ekonomicky úspěšnějších Židech konkurenci a hrozbu vlastního podnikání, a nacionální, v tomto případě se jedná o všeobecné zařazení Židů ke germánskému národu, který Češi ve 2. polovině 19. století považovali za národ utiskovatelů. Tato kolektivní nenávisť židovského národa se projevovala na mnoha frontách, někteří zůstali u slov, jiní pořádali protižidovské programy či dokonce pogromy, protižidovské tendence se dostaly i do politiky a literatury. Podrobněji budou důvody a projevy obou typů antisemitismu popsány v následujících podkapitolách.

4.1 Důvody pro český antisemitismus

Pro vznik antisemitismu ve druhé polovině 19. století existovalo několik předpokladů. Jedním z nich bylo pomalejší přizpůsobování židovské komunity a obecně kulturní rozdíly, což bylo těžké přijmout nejen pro českou křesťanskou společnost. Antisemitismus u nás byl podporován také právě probíhajícím českoněmeckým konfliktem, kdy byli Židé napadáni za své údajné spojenectví s Němci. Židé obecně bývali v minulosti obviňováni ze spolupráce s nepřáteli⁵⁵ – v mnohých válkách s Osmanskou říší měli údajně kolaborovat s Turky, za třicetileté války se Švédy, v roce 1744 Češi dokonce uspořádali velký pogrom na židovskou menšinu za napomáhání Prusům, kteří tenkrát dobyli Prahu⁵⁶.

⁵⁴ Citováno z GOLDSTÜCKER, Eduard. „K dějinám českého antisemitismu“, in: POJAR (ed.): *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899-1999*, s. 147.

⁵⁵ Hovoříme o tzv. „teorii spiknutí“.

⁵⁶ Historie.cs: Nekupujte u židů cukr, kafe, mouku... [online video] odvysíláno 7. 2. 2012 [cit. 20. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400006/>.

Mezi Čechy panovala spousta předsudků, např. mnozí si o Židech mysleli, že mohou být jen lichváři, že jsou ziskuchtiví a štítí se fyzické práce; dále tu jsou fyziognomické předsudky – představa Židů jako ošklivých shrbených lidí s velkým křivýmnosem, křivýma nohama a odulými rty. V neposlední řadě je tu fakt, že se antisemitismus v poslední čtvrtině 19. století stal jakýmsi fenoménem – v politice vznikají samostatné antisemitistické strany, je kladen důraz na rasu, dějiny jsou vykládány jako nepřetržitý boj Árijců a Semitů, mezi křesťanskou a židovskou společností jako by byla nepřekonatelná propast.

Nesmíme opominout ani hospodářské a sociální proměny, které u nás probíhaly. Dalo by se říct, že vlny antisemitismu celkem přesně kopírují ekonomické výkyvy⁵⁷ (ani v době krize se většina Židů nedostane mezi nejchudší, což samozřejmě jen posílí nenávisť právě té nejchudší a zároveň nejpočetnější vrstvy obyvatel. Toho využívali antisemitští politici, kteří zdůrazňovali materiální zájmy nižší třídy). Objevuje se nedůvěra v liberální politiku, vzniká tzv. politický katolicismus, tj. problémy majoritní křesťanské společnosti byly vysvětlovány pomocí teorie židovského spiknutí.

Tento oddíl, věnovaný předpokladům vzniku jedné z nejsilnějších vln antisemitismu na našem území, bych doplnila a zároveň zakončila jedním citátem z knihy Michala Frankla „*Emancipace od Židů*“⁵⁸:

„Antisemitismus není jakékoli nepřátelství vůči Židům, ale takové, které nespočívá na reálném konfliktu.“⁵⁹ Formování antisemitských

⁵⁷ Hospodářská krize v roce 1873 bývá považována za počátek formování moderního antisemitismu – vznik moderního antisemitismu datujeme k roku 1879, kdy vznikají berlínská antisemitská hnutí. M. FRANKL, „*Emancipace od Židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, s. 14.

⁵⁸ M. FRANKL, „*Emancipace od Židů*“: český antisemitismus na konci 19. století, s. 16.

⁵⁹ V tomto místě je v textu vložen odkaz: Gavin. I. Langmuir hovoří v této souvislosti o „chimérickém antisemitismu“ (tedy takovém, který je založen na chimérických představách o Židech, nemajících nic společného s jejich skutečným postavením či

ideologií více než s hospodářským postavením Židů souvisí s proměnami nacionalismu a názorů na společenské a hospodářské uspořádání většinových společností. Židé pak slouží jako symbol negativních jevů uvnitř nežidovské společnosti. Na druhé straně však vznik skutečných konfliktů mezi Židy a většinovou společností mohl být podporován působením antisemitské ideologie, která poskytovala jejich racionalizaci a umísťovala je do širšího výkladu společenských jevů.“⁶⁰

4.2 Otevřené projevy nenávisťi

Ve druhé polovině 19. století se stále častěji vedou spory o tzv. židovské otázce, jde o diskuse mezi konzervativními odpůrci a liberálními zastánci. Už od konce 18. století vznikají nejrůznější pamflety, brožury a články s touto tematikou; je v nich zastoupen především nesouhlas s novými zrovnoprávňujícími reformami.

Nedá se říct, že by se Židé po sociální stránce plně integrovali, stále tu byla spousta předsudků ohledně náboženských rituálů a sklonů k „nepoctivým povoláním“. Zastánci emancipace předpokládali, že když Židé dostanou svobodu, zbaví se svých náboženských a kulturních zvyklostí, které jsou společností vnímány negativně a že Židé obecně přestanou existovat jako rozlišitelná skupina. Jelikož se Židé svého židovství nezbavili, nenaplnili tak očekávání, a tudíž přispěli k formování moderního antisemitismu.

Od poloviny 19. století čím dál tím více sílí nacionalistické tendence, zpočátku převažovaly demokratizující prvky, zhruba od 70. let se nacionalistická hnutí radikalizovala – typickými znaky jsou netolerantnost, útočnost a agresivní propaganda (ta nyní nebyla zaměřena pouze na vybranou skupinu, ale na všechny členy národa – i na

s židovským náboženstvím) a datuje jeho vznik do doby vrcholného středověku. Gavin I. LANGMUIR: *Toward a Definition of Antisemitism*. Berkley – Los Angeles – Oxford 1990.

⁶⁰ M. FRANKL, *"Emancipace od Židů": český antisemitismus na konci 19. století*, s. 16.

ty bez volebního práva⁶¹). Často zaznívala hesla jako „národní boj“, „obrana národa“ nebo „národní pevnost“, v tomto kontextu byla oblíbena vojenská terminologie, národ byl také část přirovnáván k organismu. Ve společnosti byla propagována vnitřní soudružnost, národ se vymezoval vůči všem vnitřním i vnějším nepřítelům. Např. v roce 1881 vyšel v *Národních listech* tento příspěvek:

Porážka Krontwetra a odštěpenství Lienbachovo, dvě tyto události tak různé a soba daleké, mají přece jednu poslední příčinu: nepřítel k nám Slovanům. [...] Nechuť k nám Čechům zejména byla mezi Němci vždycky. Avšak ona jevila se více v pohrdání. Němci síly naše podceňovali. Protivy se stýkají — dnes nás Němci přeceňují, z pohrdání stal se strach, a z nechuti prudké nepřátelství. [...] Vždyť německé listy co den opakují, že Němci jsou bolestíny, že je všude utlačujeme a náš odpor se nesluší. Tvrdilo se veřejně, že v Praze nesmí Němci ani dýchatí a kdo nezná česky, tomu že není radno vůbec v Praze se ukazovati. [...] Avšak my všichni víme, že jest zrovna pravý opak pravda; že všechny strachy Němcův jsou — preludy, všechno utlačování Němcův — švindl, naše domnělé panování — čirá lež. Nepravda, klam a lež splétají se hustěji a hustěji kolem nás a způsobují nám škodu.“⁶²

Je nutné vnímat i vyostřující se národní konflikt mezi Čechy a Němci (časté upozorňování na ohrožení ze strany germánského národa), dokonce se místy objevují i násilné střety obou národů⁶³, vznikají i organizace s obrannými záměry⁶⁴. Tyto nacionalistické boje probíhaly přirozeně nejčastěji v česko-německém pohraničí, ale také ve smíšených oblastech,

⁶¹ Obyvatelstvo bylo rozděleno do kurií (volebních sborů). V roce 1882 proběhla volební reforma Taafeho vlády, která snižovala práh pro účast ve volbách v městské a venkovské kurií (klasifikace občanů podle daňových odvodů) – nově mohou volit živnostníci, řemeslníci a obchodníci, počet voličů ve volbách 1885 je tak přibližně o půl milionů vyšší než ve volbách v roce 1879.

⁶² *Národní listy*, Praha, 11. 11. 1882, roč. 22, č. 304, s. 1.

⁶³ Známý je střet v Chuchli v červnu 1881.

⁶⁴ Např. Národní jednota severočeská, Národní jednota pošumavská.

což je v té době většina území. Seběmenší projev sklonu k německému (čtení německých novin, německé nápisy atp.) je považován za provokaci a ohrožení českého národa. Objevují se např. požadavky pro oddělení německého a českého školského systému.

Co se týče židovské menšiny, je tu několik faktorů, které musíme vzít v potaz. Jelikož byla němčina výrazným sjednocovacím prostředkem státní správy v období josefínské centralizace a jelikož většina elit na přelomu 18. a 19. století hovořila německy, není nečekané, že většina židovského obyvatelstva používala ke komunikaci právě německý jazyk. Co však bylo asi zásadní, bylo užívání němčiny při veřejných obřadech v synagogách. Mnoho Židů tedy v běžném životě mluvilo česky, ale díky tomu, že se v synagogách kázání vedla v němčině, byl pro ně tento jazyk svým způsobem posvátný, tudíž bylo jaksi nepředstavitelné, že by se měli němčiny vzdát⁶⁵. Mnoho Židů se navíc živilo podnikáním, pokud tedy chtěli spolupracovat i s vyššími vrstvami, německy prostě umět museli. Další věc je, že zrovnoprávnění Židů s křesťany je spjato s obdobím vlády německých liberálů, kterým logicky pak Židé projevovali svoji loajalitu⁶⁶.

4.3 Židé proti antisemitismu v Čechách

V roce 1849 vzniká na Karlo-Ferdinandově univerzitě samostatný obor hebrejské filologie a rabínské literatury. Od poslední čtvrtiny 19. století zaznamenáváme vznik prvních židovských organizací – roku 1876 je to Spolek českých akademiků-židů, jehož členy jsou česky mluvící židovští studenti pražské univerzity, kteří se hlásili k Praze jako ke své domovině. Postupně se Spolek rozšířil i mimo pražskou univerzitu, členy byli obecně absolventi univerzit a technických škol, tedy kvalifikovaní odborníci a jejich budoucí kolegové. Spolek si dal za cíl sdružovat a

⁶⁵ H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 59.

⁶⁶ Druhý zákon tzv. prosincové ústavy (1867) o všeobecných občanských právech – svoboda vyznání, osobní, stěhování, zaměstnání, rovnost všech občanů před zákonem apod.

psychicky a materiálně podporovat české židovské studenty, snažil se ale i začlenit do probíhajícího českého národního hnutí. Brzy získal podporu takových osobností jako spisovatele Josefa Baráka nebo Julia Grégra, vydavatele *Národních listů*, organizace pak mohla fungovat pod záštitou např. spisovatele, básníka a dramatika Jaroslava Vrchlického, Jakuba Arbese nebo Josefa Jiřího Kolára. Spolek ještě více pronikl k veřejnosti v roce 1882 vydáváním *Kalendáře česko-židovského*, v něm židovským obyvatelům byla představována česká kultura, do které by bylo vhodné se zařadit, naopak informoval i o kultuře českých Židů na venkově. Spolek českých akademiků-židů měl zájem udělat z *Kalendáře* kromě jiného i kvalitní literární publikaci, přizval proto ke spolupráci i české spisovatele nežidovského původu – již zmiňovaného Jakuba Arbese a Jaroslava Vrchlického nebo třeba i Josefa Svatopluka Machara a Gabrielu Preissovou⁶⁷.

V roce 1893 vzniká Národní jednota českožidovská, což byla ústřední organizace českých Židů, která se snažila bojovat proti antisemitismu a zamezit protižidovské propagandě, Židé této organizace projevovali také snahu vstoupit do české společnosti (přijali češtinu jako svůj hlavní jazyk⁶⁸, sami se identifikovali s českým národem, rodiče své děti posílali do českých škol, proběhla reforma židovské společnosti). Židovské knihy se tedy začaly překládat do češtiny, v tomto jazyce se vedla kázání (to přispělo k lepšímu porozumění obsahu bohoslužby např. těm Židům, kteří němčinu neovládali dokonale; nejznámějším průkopníkem byl rabín Filip Bondy, který působil v Kasejovicích a Brandýse nad Labem), nedá se však říci, že by tyto tendence měly úplně všechny židovské kongregace, mnohé z nich toto jednání chápaly jako zpochybňování legitimacy tradičních synagog.

⁶⁷ H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 49.

⁶⁸ Lépe řečeno: snažili se odstranit němčinu ze svého osobního i veřejného života, to samozřejmě nebylo a ani nemělo být vůbec jednoduché – čeští židovští rabíni byli nejčastěji vzděláváni v Německu, židovské knihy a publikace byly vedeny v němčině atp.

4.4 Politika

Až do poloviny 90. let nehrál antisemitismus na české politické scéně významnou roli, čeští antisemité si však často stěžovali, že antisemitismus nebyl začleněn do programů dvou nejsilnějších politických stran – staročeků (Národní strana) a mladočeků (Národní strana svobodomyslná).

Vzestup antisemitismu v české společnosti na konci 19. století úzce souvisel s vývojem české politiky (která se radikalizovala), s přetvářením politických ideologií a politických stran, dále se štěpením politické scény. Politický antisemitismus nebyl jen nástrojem předvolebních kampaní, ale i výrazem proměňujících se názorů na společnost a její problémy (v poslední čtvrtině 19. století procházela předlitavská politika procesem demokratizace, měnil se charakter politických stran⁶⁹ a v politice se objevovala nová témata). Povzbuzením pro českou antisemitskou politiku byl úspěch vídeňské křesťansko-sociální strany Karla Luegera⁷⁰ ve volbách 1895.

4.5 Protižidovské násilí

Nezanedbatelný je také vliv evropských antisemitských hnutí na obyvatele Prahy a okolí – množí se zprávy o protižidovských pogromech hlavně v Rusku, Rumunsku, Německu a Uhersku, což určitým způsobem inspirovalo české antisemity a jaksi celkově legalizovalo protižidovské

⁶⁹ „Honorační“ strany složené z bohatých a/nebo vzdělaných mužů ustupovaly stranám zastupujícím lidové vrstvy a nevoliče. M. FRANKL, *„Emancipace od Židů“: český antisemitismus na konci 19. století*, s. 151.

⁷⁰ Žil 24. 10. 1844 až 10. 3. 1910, byl spoluzakladatelem rak. křesťansko-sociální strany (zal. 1893) – zastupovala především středostavovské a živnostenské vrstvy obyvatel; K. Lueger ve své kampani často odkazoval ke svým protižidovským postojům, kterými výrazně ovlivnil i Adolfa Hitlera. V letech 1897-1910 starostou Vídně. - *Österreichisches biographisches Lexikon 1815-1950*. Dostupné z: <http://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes> [online encyklopedie][cit. 15. 3. 2015].

násilí⁷¹. Mimochodem velice zajímavě popisují skutečnost, že Židé jsou v některých zemích diskriminováni a někdy i ohrožováni na životě, Národní listy – komentují emigraci Židů z východní a střední Evropy do Španělska:

„Z Madridu, 26. června. (Židé z Ruska do Španěl.) Madridský dopisovatel časopise „Standard“, pojednávaje o příčině, která přiměla krále Alfonsa, aby volal židy do někdejší jejich vlasti za Pyrenejemi, praví mezi jiným: Ministra zahraničních záležitostí, markýze de la Vega de Armijo, došel od španělského vyslance v Cařihradě telegram, v němžto oznamuje vyslanec, že představil se mu jistý vznešený israelita a po delším hovoru poukázal k tomu, že židé obracejí zřetel k oné zemi, v níž zažili předkové jich ve středověku tak blažených dob. Z Ruska jsou prý vyháněni, v podunajských zemích se s nimi špatně nakládá, Rakousko je přijalo chladně a v Německu hrozí jim nové bouře – kam se tedy obrátit? [...] Alfons XII. nedal ministrům ani domluviti: s radostí chápe prý se příležitosti, aby nahradil židům, čím provinili se na nich jeho předkové; s radostí uvítá prý židy a bude jim nápomocen, až by se opět upravili jako doma.“⁷²

Proti Židům vystupují dokonce i řemeslníci, průmyslníci a obchodníci (známí pro své převážně umírněné postoje) s názorem na negativní vliv židovské menšiny na hospodářství (argumentují tím, že se Židé snaží získat většinový podíl národního jmění (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.) a udělají pro to cokoliv – nedrží se morálních zásad, podvádějí a podplácejí, lichvaří a obchodují s nekvalitním zbožím, k tomu všemu navíc cvičí i své děti; nejhorší na tom všem je, že svým jednáním nutí křesťanské podnikatele chovat se stejně). Pražská policie dokonce eviduje i jakýsi bojkot křesťanského

⁷¹ Český tisk sice tyto pogromy odsuzuje, ale vinu za rozpoutání svaluje na židovské obyvatelstvo, že prý ruský lid nesnesitelně vysávalo. M. FRANKL, *"Emancipace od Židů": český antisemitismus na konci 19. století*, s. 157.

⁷² *Národní listy*. Praha, 30. 6. 1881, roč. 21, č. 156, s. 2.

obyvatelstva vůči židovským obchodům. V reakci na to se Židé začínají vyhýbat veřejným prostorům ve snaze vyvarovat se slovním a jiným útokům.

Útoky na židovskou menšinu se množí, a to hlavně v letech 1881-1883, v ulicích větších i menších měst nejsou neobvyklé protižidovské plakáty, výhružné letáky, rozbíjení oken židovských domů a obchodů. Vycházela spousta antisemitských brožur nejen v češtině ale i v němčině.

5 Praha v poslední třetině 19. století

V době počátků osvícené absolutistické vlády ve střední Evropě byla Praha výjimečná tím, že jako jediné evropské velkoměsto – kromě Frankfurtu nad Mohanem – nevyhnala své židovské obyvatele⁷³. Není proto divu, že Praha všeobecně platila za jedno z měst s nejpočetnější židovskou komunitou (společně s Amsterodamem nebo Salonikou⁷⁴).

Byla tu k vidění také jedna demografická zvláštnost – na rozdíl od Německa, kde se Židé kumulovali v malých roztroušených osadách, a Polska či Uher, kde osidlovali převážně vesnice a maloměsta, v Čechách mnoho Židů (cca jedna třetina) žilo ve středu měst, popř. v jejich okolí (samozřejmě nejvíce se jich vyskytovalo právě v Praze).

Specifikem Prahy v souvislosti s židovským obyvatelstvem je skutečnost, že díky vysoké koncentraci Židů se většina událostí s nimi spojená odehrávala právě v hlavním městě českých zemí. Židovská obec tu měla nejdelší tradici, vznikaly zde hlavní protižidovské spolky,

⁷³ Židé byli sice vyhnáni z Prahy už v roce 1541 a potom znovu v roce 1557, avšak v obou případech pouze na několik let. Po každém návratu byla židovská obec schopna rychlé obnovy a následně se úspěšně rozvíjela. H. KIEVAL *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 305.

⁷⁴ Salonika je město ve střední Makedonii, známější varianty názvu jsou Tesalonika či Soluň.

„židovská otázka“ se také projednávala především zde, protože zde sídlily veškeré ústřední instituce politické, akademické i umělecké.

5.1 Nové možnosti

Po roce 1849, kdy byly zrušeny familiantské zákony a kdy byl schválen zákon o volném pohybu, se Židům otevírají nové možnosti (studium, stěhování, způsoby obživy, sňatky). Tato skutečnost způsobila vlnu stěhování Židů. Migrace probíhala jak směrem z Prahy (na venkov či do jiných průmyslových oblastí, a to jak v rámci říše, ale i do zbytku Evropy či dokonce na úplně jiný kontinent), tak do Prahy (převážně). Důvodů k přestěhování do některého z měst bylo hned několik – jednak se Židům (stejně jako všem ostatním obyvatelům říše) ve městě nabízely lepší pracovní příležitosti, jednak byli Židé z vesnic vytlačováni nastupujícími antisemitskými postoji místních obyvatel. Nicméně tato skutečnost (migrace Židů do měst) byla později zneužívána a interpretována tak, že „chudý Žid přijde do vesnice, tu vysaje a bohatý odchází do města“⁷⁵.

Přes to, že mnoho Židů odešlo z Čech, česká židovská populace se stále rozrůstala⁷⁶, tento jev je pozorovatelný nejvíce právě v Praze (dobové záznamy uvádějí více imigrantů než emigrantů). Toto a zvyšující se natalita přispívá k rozšiřování pražské židovské obce⁷⁷.

Česká populace se po roce 1850 celkově začala rozrůstat, obyvatelé se stěhovali z venkova do průmyslových center. Tito přistěhovalci mluvili převážně česky, což zajisté podpořilo rozšiřování češtiny, což zase přispělo

⁷⁵ Historie.cs: Nekupujte u židů cukr, kafe, mouku... [online video] odvysíláno 7. 2. 2012 [cit. 20. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400006/>.

⁷⁶ Nárůst počtu českých Židů zaznamenáváme nejvýrazněji v roce 1890, to se jejich počet pohybuje okolo 95 tisíc. H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 24.

⁷⁷ V letech 1869-1910 o více než 60%. H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 24.

ke snížení německého vlivu v Čechách. V době vyostřených českoněmeckých vztahů bylo nutné otevřené hlášení se k původu. Docházelo k přejmenovávání německých názvů ulic (od 40. let existoval většinou dvojí název ulic s tím, že česká verze byla umístěna nad německou, po roce 1893 německá varianta názvu ulice zmizela úplně), klesá také počet občanů, kteří ve sčítání lidu v poslední třetině 19. století uvádějí němčinu jako svůj „jazyk denní potřeby“.

Jak jsem výše naznačila, ve druhé polovině 19. století využije mnoho Židů možnosti přestěhování se, v českých zemích pozorujeme dvě hlavní tendence této migrace. V prvním případě jde o přesídlení Židů z Moravy, a to převážně do Vídně (spíše než do Prahy), kde se přizpůsobili a přijali němčinu za svůj primární komunikační jazyk. Ve druhém případě jde o stěhování z Čech, a to především do Prahy (kde pak mluvili hlavně česky), ale i do severočeských a západočeských měst (tj. německy mluvící oblasti).

V německy mluvících komunitách se ale Židé nově přistěhovalí ale i starousedlíci příliš nezapojovali v kulturních, společenských ani vzdělávacích spolcích – ať už z vlastního nezájmu či kvůli nepřijetí do tamní křesťanské společnosti. Oproti tomu česky mluvící Židé⁷⁸ se zapojovali např. do literárních a společenských klubů nebo do občansko-vlasteneckých spolků a samozřejmě do aktivit židovské obce (tzn. školy, různé organizace atp.).

5.2 Židé: Češi nebo Němci?

U obyvatel zemí Koruny české se čím dál tím víc projevovala nespokojenost s všeobecně proněmeckou orientací Židů. Díky demokratizaci systému (Říjnový diplom⁷⁹, únorová – Schmerlingova

⁷⁸ Většina Židů byla bilingvní, ale jejich prostředí je nutilo preferovat češtinu nebo němčinu.

⁷⁹ Vydán 20. října 1860 císařem Františkem Josefem I.

ústava⁸⁰, prosincová ústava⁸¹...) mohli lidé tuto nespokojenost vyjadřovat na různých shromážděních, v literatuře i v denním tisku. Od roku 1861 probíhaly v Praze lidové protižidovské protesty, do toho probíhala aféra okolo pravosti rukopisů⁸² Královédvorského a Zelenohorského. Celonárodní agitace podněcovala vyostření česko-německé vztahové situace, což se samozřejmě vztahovalo i na německy mluvící Židy (a nejen na ně, když uvážíme, že díky předsudkům byla proněmecká orientace vyčítána Židům hromadně). To vše se nepřímou stalo argumentem pro násilnosti páchané na německy mluvících členech židovské komunity.

Ani Židé nebyli spokojeni se situací okolo nich samotných, přirozeně jim vadila netolerance Čechů k rozdílnosti jejich kultury a náboženství, někteří z nich to i dávali veřejně najevo – např. aktivista literárního hnutí Mladá Čechie⁸³ Markus Teller vydal pamflet *Die Juden in Böhmen: Ihre Stellung in der Gegenwart*, ve kterém se sice k národnostnímu postavení Židů v Čechách postavil neutrálně, vystoupil však proti agresivnímu jednání českých spoluobčanů. Řešení vidí Teller v podpoře rakouské centralizace, vídeňskou vládu považuje za jedinou instituci,

⁸⁰ Státní ministr Rakouského císařství Anton von Schmerling ji oktrojoval 26. února 1861.

⁸¹ Vydána 1867, znamenala definitivní zrovnoprávnění Židů, považována za dovršení procesu emancipace.

⁸² Rukopisy „objeveny“ v letech 1817 a 1818, o jejich pravosti kolovaly pochybnosti od jejich vzniku, největší spory však probíhaly právě až ve 2. polovině 19. století, v 50. letech se tato záležitost dokonce řešila před soudem. Nejvýraznějšími osobnostmi, které označovaly rukopisy za falza, byli například Jan Bolemír Nebeský a Jan Erazim Vocel, později Alois Vojtěch Šembera, Jan Gebauer, Tomáš Garigue Masaryk, Jindřich Vančura či Jaroslav Vlček. Za jejich pravostí stáli naopak třeba Julius Grégr, František Ladislav Rieger, Alois Pravoslav Trojan nebo i Václav Vladivoj Tomek. Dohady vyvrcholily v roce 1888, kdy byly dokumenty uznány za podvrhy.

⁸³ Mladá Čechie je české synonymum pro volné sdružení většinou německy píšících spisovatelů a básníků *Junges Böhmen*. Členové této organizace hlásali soužití Čechů, Němců i Židů, jako skupina se realizovali především časopisem *Ost und West* (Východ a západ), jenž vycházel od roku 1837. PLACÁK, Petr. *Češi, Němci nebo Židé?* [online] 7. 12. 2006 [cit. 2015-19-03]. Dostupné z: <http://www.ibabylon.cz/cesi-nemci-nebo-zide>.

která se pražských Židů v roce 1861 zastala; vyjadřuje také podporu liberální německé politice⁸⁴. Ve své další stati *Juden und die Nationalen* pak Markus Teller poukazuje na to, že čeští Židé mají pevnější vazby spíše na český národ než na německý lid. Aby podpořil svoji tezi, představil Teller novou interpretaci dějin Židů na českém území, ze které vyplývá to, že Židé jsou historicky více spojeni s českou kulturou a jazykem. Bere však v potaz také násilnou germanizaci v 17. a 18. století a také osvícenecké reformy Habsburků, jejichž důsledkem má být právě částečné poněmčení židovské menšiny. Také česká netolerance vůči Židům je následkem německé protireformace. Přes to všechno si však čeští Židé uvědomují, že jejich koexistence s Čechy je daleko lidštější a pořád tolerantnější než jak je to v případě Němců⁸⁵. Tento výklad znamenal nový náhled na kulturní interpretaci Židů v Čechách a na Moravě.

Aby to nevypadalo tak, že všichni členové české křesťanské společnosti byli kolektivně horečnatí antisemité, je nutné poznamenat, že existovalo mnoho zastánců tzv. česko-židovského sblížení. Tito zastánci se nejčastěji upínali ke kritice svých předků (hlavně z vyšších vrstev), kteří buď sami byli přistěhovalci, či podlehli německému nebo maďarskému vlivu, zároveň si ale troufali kritizovat židovské společenství za jejich „cizáctví“. Tito českožidovští vlastenci vyčítali svým ideologickým odpůrcům jejich konzervatismus a neoprávněný strach z ohrožení židovskou menšinou. Zároveň se objevuje názor, že každý má nárok zvolit si kulturu podle svého uvážení, být Čech a zároveň Žid se přece nevylučuje; čeští Židé také protestují proti příliš zjednodušené identifikaci židovských zájmů s německými.

⁸⁴ H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 32.

⁸⁵ H. KIEVAL, *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*, s. 33.

5.3 Asanace Židovského města

Praha na konci 19. století procházela mnoha architektonickými změnami, v plánu byly mnohé přestavby, cílem bylo město modernizovat po vzoru mnoha evropských metropolí. V případě Josefova mluvíme o stržení celého židovského ghetta v centru Prahy. Místní úřady nechaly během let 1893-1905 zdemolovat tuto oblast a na jejím místě vystavět budovy nové. Tato skutečnost přirozeně otřásla existenčními základy místních Židů.

Důvodů pro tento „zákrok“ bylo několik – v první řadě to byly otřesné hygienické podmínky, které na Josefově panovaly, dále již výše zmíněná snaha vyrovnat se stavebním plánem velkoměstům jako Vídeň nebo Paříž. Autoři Bernarn a Schulin ve své knize⁸⁶ uvádějí i problémy svázané s vlastnictvím nemovitostí. Jak je známo, Židé byli převážně obchodníci, nebylo proto neobvyklé, že se jednotlivci často stávali majiteli např. schodiště či domovních dveří. Důsledkem asanace bylo snížení obyvatel Josefova na dvě třetiny a definitivní zničení několika významných budov; mezi ty, které se zachovaly, patří 6 židovských synagog⁸⁷, radnice a hřbitov. Hlavním důsledkem stržení Židovského města je ale zrušení hranic mezi židovskou náboženskou obcí a městem.

6 Antisemitismus v praxi

6.1 Literatura

Psané slovo bylo, je a pravděpodobně i bude velice důležitým prostředkem sdělování myšlenek, názorů a postojů. V době poslední třetiny 19. století se informace šířily hlavně zpravodajským tiskem (v té době např. již zmiňované *Národní listy* Julia Grégra, populární byly i beletristické časopisy jako *Květy* nebo *Lumír* či programové časopisy,

⁸⁶ MARTIN, Bernd a Ernst SCHULIN. *Židovská menšina v dějinách*. Olomouc: Votobia, 1997, s. 203.

⁸⁷ Pinkasova, Klausová, Maiselova, Staronová, Vysoká a Španělská synagoga.

např. *Moderní revue, Nový kult,...*) a v krásné i odborné literatuře. Mnoho autorů má potřebu vyjadřovat svoje životní postoje a hodnocení a dělají to právě skrze literaturu.

6.1.1 Slovníky

Zajímáme-li se o český antisemitismus ve druhé polovině 19. století, v knize Alexeje Mikuláška *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století*⁸⁸ se můžeme dočíst, že projevy antisemitismu nenacházíme jen v krásné literatuře, nýbrž i v literatuře odborné – upozorňuje mimo jiné na pojetí antisemitismu v tehdejších slovnících⁸⁹. Některé pojmy antisemitismus vůbec neuvádějí, některé vysvětlují pomocí frazémů „židovská drzost“ či „židovská lakota“ (10. díl Riegrova *Slovníku naučného*), jiné uvádějí, že jde o protižidovské hnutí, kdy je protižidovská nenávisť částečně vinou Židů samých a částečně vinou nespravedlivých předpokladů, dá se předpokládat, že Židé zmoudří a svých odlišností se zbaví, antisemitismus tak pohasne (*Příruční slovník všeobecných vědomostí*, vydal Josef Rank). Oproti tomu se někteří autoři/vydavatelé za Židy postavili, uvedla bych jako příklad Masarykův *Slovník naučný*, který antisemitismus odsuzuje.

6.1.2 Umělecká literatura

V „krásné“ literatuře (nejen) 19. století se s protižidovskými názory můžeme setkávat dvojnásobným způsobem – buď je celé dílo koncipováno jako útok na Židy a snaží se čtenáře přesvědčit o jejich špatnosti – s tímto přístupem se setkáváme např. u Otokara Březiny, Jakuba Demla či Jana Nerudy. Druhou variantou jsou „jen“ protižidovské aluze, různé zmínky o Židech jakožto obchodnících, lichvářích, podvodnících, často bývají činiteli zla nebo hlavnímu (převážně křesťanskému) hrdinovi komplikují životní cestu; takovéto narážky najdeme např. u bratří Mrštíků v jejich *Maryše*,

⁸⁸ MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha: Votobia, 2000.

⁸⁹ A. MIKULÁŠEK, *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*, s. 20-27.

ve *Slezských písních* Petra Bezruče, dokonce i u Františka Xavera Šaldy v jeho *Zápisníku*. Objektivně se není čemu divit, antisemitské nálady prostupovaly celým národem.

Ve své práci bych se hlouběji chtěla věnovat jen několika autorům, jejichž dílo bylo nějakým způsobem pro český antisemitismus významné. Jsou jimi Otokar Březina, představitel České moderny, Jakub Deml, autor katolické poezie a surrealistické tvorby, Petr Bezruč, jeden z největších slezských autorů, a na závěr Jan Neruda, nejvýraznější postava české literatury snad celého 19. století.

A. Petr Bezruč

Tento opavský rodák, vlastním jménem Vladimír Vašek, za svůj život vydal pouze jednu básnickou sbírku – *Slezské písně*. Kromě sociální, milostné a národní tematiky si čtenář může povšimnout i celkem častých zmínek o Židech. V některých básních jsou zmíněni opravdu okrajově, jako např. v básni *Hanácká ves*:

„Na svých gruntech tkví sedláci klidní

Dobry císař, ten žije ve Vídni,

Němci pod horami, v městech židé.“

V jiných básních už silně pociťujeme protižidovské naladění. Jako příklad bych uvedla báseň *Papírový Mojšl*, zde nejde jen o pouhou zmínku, o Židovi je celá báseň. Žid je (možná jen na dnešní poměry) hrubě oslovován, z básně cítíme předsudky a nenávisť:

„Z polské přijde žid k nám pod Beskydem,

za pět roků ves má – napřed víme - ,

kdysi žebrák, nyní oře lidem,

u všech děvuch má ius noctis primae.

V němé zlosti zaskřípeme zuby,

děvče, muže, dědinu žid skoupí;

a kdo za to, že jsme jako duby,

na ženy a na peníze hloupí?“

V básni Koniklec se o Židech zase mluví jen jako „*kupcích z Těšína*“. Obecně tedy považuje Bezruč Židy za původce utrpení slezského lidu, právě oni vlastní doly, kde jsou vykořisťováni chudí Slezané.

B. Otokar Březina a Jakub Deml

Antisemitské postoje Otokara Březiny se paradoxně nejvíce projeví až po jeho vlastním skonu. Smrt Otokara Březiny⁹⁰ se s nadsázkou dá označit za národní tragédii, autor se během svého života stal ikonou české kultury⁹¹, „panem spisovatelem“, národ ho miloval. Není proto divu že po Březinově smrti vycházela spousta vzpomínkových knih, pro nás nejzásadnější je asi titul Jakuba Demla *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*⁹², Deml zde vzpomíná na své přátelství a rozmluvy s Březinou. Po vydání knihy byli však Češi v šoku, vzpomínaný autor je zde představen jako radikální antisemita, podle nějž „je u nás všechno požidovštěno“ a v podstatě všechny civilizační problémy jsou vinou právě Židů. Březinovy výroky jsou dle mého omezené, i sám Deml se s nimi plně neztotožňuje, i když se sám k antisemitismu otevřeně hlásí.

Pro mne zajímavý postřeh zformuloval Bedřich Fučík, když Březinu označil za pokračovatele nerudovského antisemitismu, do této skupiny protižidovských autorů zařadil i Františka Xavera Šaldu nebo Petra Bezruče. V jejich případě se podle Fučíka nejedná o antisemitismus rasový, nýbrž duchovní. Březina⁹³ vyjádřil názor, že se židé do českého národa nikdy plně neintegrovali právě kvůli svému náboženství a kvůli

⁹⁰1929

⁹¹ Jako autor (básník) působil nejvýrazněji v poslední dekádě 19. století.

⁹² *Mé svědectví o Otokaru Březinovi* bylo poprvé vydán v roce 1931.

⁹³ Žil v letech 1900-1984, byl český literární kritik, historik a překladatel, nejčastěji bývá spojován s katolicky orientovanými autory.

své vrozené ziskuchtivé povaze. Ostatní lidské a vlastenecké atributy jsou jim cizí. Deml oproti Březinovi podle Fučíka vychází z vlastní empirie, ovlivněný svým rodným moravským venkovem vidí Židy jako zbohatlé a český národ vysávající žívl. V tom se Jakub Deml shoduje např. s Petrem Bezručem⁹⁴.

Abych seznámila čtenáře mé práce s některými Březinovými výroky, uvedu pár příkladů z Demlova „*Svědectví*“⁹⁵. Březina např. mluví o Židech jako o vrazích Ježíše Krista (interpretace Ježíšovy smrti se různí, objektivně ale nejde říct, že by Židé přímo zapříčinili ukřižování mesiáše, to Římané ho zatkli, odsoudili a popravili) – s tímto je spojen známý výrok, že „*nikdo nemůže býti už svým zrozením tak opovržen jako Žid*“ (s. 95.). Březina si také jako většina národa stál za tím, že „*Žid nemůže být Čech*“ (s. 163), resp. že jejich židovství vždy bude převažovat nad češtvím, nemohou se tedy plně integrovat. Dále vytýká židovské menšině jejich neschopnost naučit se dokonale ovládat český jazyk (s. 454), bere to jako jejich další projev „nečešství“ – to vyčítá i takovým osobnostem jako byli literáti František Langer, Jaroslav Vrchlický nebo Julius Zeyer. I toto tvrzení je velice sporné, jednak že židovský původ konkrétně Vrchlického není absolutně ničím potvrzen, jednak že všichni tři autoři jsou dnes s odstupem času mezi čtenáři známější a populárnější než Březina, jejich jazyk rozhodně není o nic horší než vyjadřování Březinovo. Nutno dodat, že se pan Březina nevymezoval jen vůči Židům, ale i např. proti Slovákům: „*Co chtějí ti dráteníci? Nebýt Čechů, otročili by Maďarům! Dnes právě Češi vynalézají jim slovenskou řeč a gramatiku...*“ (s. 199).

Sám Jakub Deml se k antisemitismu také otevřeně hlásil, přestože ho až do roku 1925 odsuzoval. První protižidovské stopy v jeho literatuře v *Díle Felixe Jeneweina* (1928), kterou věnoval Tomáši G. Masarykovi

⁹⁴ FUČÍK, Bedřich. *Setkávání a míjení*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995, s. 382.

⁹⁵ A. MIKULÁŠEK *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*, s. 28-38.

k výročí vzniku samostatného Československa. Následuje 13. svazek *Šlépějí* (1930), který pro kritiku prezidenta Masaryka a pro přílišný antisemitismus dokonce nemohl vyjít. V roce 1931 vychází již výše zmíněné *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Po druhé světové válce byl nějaký čas stíhán pro kolaboraci s nacistickým Německem, vina mu ale nakonec nebyla prokázána.

C. Jan Neruda

Jan Neruda⁹⁶ rozhodně není veřejnosti znám jako antisemita, mladé i starší generace si ho nejčastěji spojí s tituly jako Povídky malostranské, Balady a romance či se Zpěvy pátečními nebo Písněmi kosmickými; Neruda je znám pro svoji prozaickou i poetickou tvorbu, je považován za zakladatele českého fejetonu. Ti, co se trošku věnují dějinám české literatury, ho znají jako předního májovce, pravého Pražáka. Po Janu Nerudovi je po celé republice pojmenováno mnoho ulic, náměstí i školních ústavů. Obecně je tedy národem milován a považován za přední osobnost české literatury nejen ve druhé polovině 19. století, kdy žil.

Původ Nerudova antisemitismu se podle knihy Michala Frankla *Jan Neruda a Židé*⁹⁷ v podstatě shoduje s původem antisemitismu celonárodního; definován je ve třech bodech:

- Protikapitalistický postoj blízký marxistické filosofii, Židé zastupují menšinovou bohatší skupinu.
- Působící tlak novinářského povolání, kdy se od Nerudy jakožto od žurnalisty očekává v jeho člancích rychlá reakce na aktuální dění ve společnosti.
- Neutuchající česko-německý národnostní konflikt, Židé jsou považováni za německé kolaboranty a obecně protičeské působitele.

⁹⁶ Žil v letech 1834-1891.

⁹⁷ FRANKL, Michal. *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2012.

Zajímavé je, že Neruda nebyl antisemitou odjakživa, svoji novinářskou kariéru začínal spoluprací s Davidem Kuhem⁹⁸, u kterého se učil a se kterým se názorově rozešli po tom, co se Kuh postavil za nepravost *Rukopisů*. Zdá se, že se Neruda proti všemu židovskému vyhraňuje v průběhu 60. let – na konci této dekády vychází asi největší antisemitský projev Nerudův – pamflet *Pro strach židovský* (viz. **Chyba! enalezen zdroj odkazů.Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**). Toto pětidílné dílko vycházelo ve fejetonistické sekci *Národních listů* od 22. června do 2. července 1869. Dočteme se zde např., že Židé jsou považováni za zvláštní národ, jehož odlišnost a škodlivost není omezena pouze na jejich postavení v českoněmeckém národnostním konfliktu, ale platí i pro všechny ostatní národy. Neruda zdůrazňuje, že se ostatně nikdy neříká „židovský Němec“ či „židovský Polák“, ale pouze „polský Žid“ – o židovských Češích pak podle něj nelze vůbec hovořit. Židé navíc nejsou v Nerudově pojetí pouze jiným národem (jako například Němci), ale tvoří jakýsi protipól skutečných národů – jako podvratná skupina bez vlastního jazyka a státu, která se přesto neasimiluje do jiných národů⁹⁹. Neruda se také hojně vyjadřuje ke zrovnoprávnění Židů, jehož měli Židé pouze využít ve vlastní prospěch; jejich emancipace tedy bylo dost, teď je nutná „emancipace od Židů“, tedy vyloučení z ekonomického života i ze společnosti.

Hned v prvním dílu vysvětluje autor svoji nenávisť k Židům – jako mladý proti nim nic neměl, ba naopak dokonce se s nimi přátelil, pak ale poznal, jak velcí nepřátelé českého národa tito Židé jsou, což ho jako Čecha nutně muselo postavit proti nim. Ve druhé kapitole hlásá Neruda svůj názor o cizosti židovského národa – Žid je v první řadě Žid, až po té Čech, Polák nebo Němec; jsou tak cizí všem ostatním lidem a tak rozdílní, že není možné, aby plně splynuli s jiným národem (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**).

⁹⁸ Žil v letech 1819-1879; pražský německý novinář a politik; Žid.

⁹⁹ M. FRANKL, *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty*, s. 16-17.

Nejen Jan Neruda, ale i další čeští i jiní antisemité se nechali inspirovat spiskem *Das Judenthum in der Musik* (Židovství v hudbě), jehož autorem je známý německý hudební skladatel Richard Wagner. Jde o druhé přepracované vydání z roku 1850, kde Wagner zdůrazňuje odcizení Židů od nežidovských národů, zpochybňuje roli Židů v hudbě a kultuře obecně a snaží se doložit jejich neschopnost kreativní tvůrčí činnosti. Židé podle něj i v různých evropských jazycích hovoří „po židovsku“ – tento moment údajného kulturního odcizení pak reprodukuje i Neruda¹⁰⁰. Rozdílem mezi těmito dvěma antisemity je hlavně to, že Neruda přemýšlí o naprostém vyčlenění židů z českého národa, kdežto Wagner dokonce připouští, že by se někteří jedinci svého židovství mohli zbavit, tedy nakonec se do společnosti naprosto integrovat.

Kromě pamfletu „*Pro strach židovský*“ a kromě protižidovských narážek v mnoha jeho dílech jsou tu ještě samostatné fejetony vycházející opět v *Národních listech*. Vycházejí už v době, kdy je Neruda plně vyhrazen, některé jeho příspěvky a postřehy jsou až brutální, jako např. tento:

„Ostatně mne něco na tyhle svátky mrzí. Totiž že jsou vždycky stejny rok co rok tentýž pořádek, Škaredá středa padne vždycky na středu, Zelený čtvrtek na čtvrtek, boží hod na neděli – modlitby stejné, obřady stejné, všechno. Skutečně jsem doufal, že alespoň letos bude něco nového, doufal jsem, že něco skutečně svátečního, na př. trochu tak zabíjení židů. Bylo by to tak hezké: o židovských svátcích zabíjeli by oni křesťanské děti, jakož se aspoň povídá a o svých svátcích zabíjeli bychom zase my židovské děti – ale také dorostlé, protože křesťanská láska je větší. Já sám bych sobě byl teď nějakou dorostlou dopřál, mám jich v Praze několik v oku, jsou hezky. S dychtivostí pozoroval jsem tedy už od Nového roku vzrůst té tak zvané „antisemitské“ – protižidovské bouře, zvláště jsem ovšem hleděl k velkým městům. Ve Vídni nebylo arci nic, vídeňští židé jsou dle Saphira „katoličtí“, ale za to v Berlíně, kde jsou ti zlí

¹⁰⁰ M. FRANKL, *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty* s. 19.

židé „luteránští“! Také tam skutečně už i po ulicích do nich prali a mohlo něco z toho být. Ale zrovna před svátky bouře se nějak utišila – škoda! Ovšem se děje alespoň něco: na Velký pátek metá papež vždycky u sv. Petra proti všem nevěřícím a tedy také proti židům svou velkou kletbu, ale ta nějak už nevydá. Zrovna tak, jako jsme už dávno necítili žádných zvláštních bolestí z kletby, kterou prý zas židé pronášejí v modlitbě jednou za rok proti nám.“¹⁰¹

Je až s podivem, že zrovna Jan Neruda, národem milovaný a jemuž jsou také už více než jedno století připisovány všechny vlastnosti v superlativech, hlásá takovéto myšlenky. Jedna věc je Židy nesnášet, druhá věc chtít jejich smrt. Každopádně antisemitismus tvořil důležitou část Nerudovy filosofie, je proto zvláštní, že se o jeho postojích mezi lidmi tak málo ví.

6.2 Hilsnerova aféra

„Hilsnerova aféra“ či „tajuplná vražda“ – to jsou termíny, které tehdejší novináři často užívali v souvislosti s případem, který se odehrál roku 1899. Šlo o vraždu devatenáctileté Anežky Hružové, jež byla zavražděna dne 29. 3. 1899 v lese Březina u vesničky Polná¹⁰², tělo se našlo o tři dny později, tedy 1. 4. 1899. Prakticky okamžitě byl jako vrah označen tehdy dvaadvacetiletý Leopold Hilsner, místní Žid.

Při shánění informací o Hilsnerově procesu jsem čerpala především knih českých historiků. První z knih je *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera* od Jiřího Kovtuna, jde o velice podrobnou publikaci, jež popisuje prakticky každý den tohoto případu, od samotné vraždy přes soud až po

¹⁰¹ *Národní listy*. Praha, 17. 4. 1881, roč. 21, č. 92, s. 1. Mimochodem celkově jde o velice zajímavý výtisk, kromě Nerudova výroku se zde můžeme dočíst o tom, že Svatopluk Čech získal ve Vídni od španělského velvyslanectví čestnou zlatou medaili, dále je zde s radostí oznámeno rozhodnutí Taafeho vlády o rozdělení Karlovy univerzity na českou a německou část.

¹⁰² Dnes kraj Vysočina, poblíž Jihlavy.

několikeré vynesení rozsudků. Druhým titulem je *Hilsnerova aféra* od Lubomíra Kubíka, jež Hilsnerův případ zpracoval jako dobrodružnou detektivku, přesto se čtenář dozví spoustu důležitých informací.

6.2.1 Okolnosti vraždy

Zajímavé je, že vrah celou věc spáchal asi 2 metry od cesty na kraji lesa¹⁰³, kde mohl být snadno zpozorován. Vraždu pravděpodobně provedl několika ranami kamenem do hlavy, uškrcením a následným proříznutím hrdla. Po té, co oběť zemřela (na důsledky vykrvácení) rozmístil vrah části jejího oblečení směrem na světové strany, nůž odhodil poblíž, některé části Anežčina oblečení si odnesl s sebou.

Mrtvé tělo objevila skupina školáků, během pár hodin se rozhlásilo po okolí, že jde zcela jistě o rituální vraždu¹⁰⁴. Tomuto tvrzení napomáhalo určitě rozmístění Anežčiných šatů okolo jejího těla, předsudky týkající se Židů a samozřejmě i to, že na přelomu března a dubna 1899 právě probíhaly křesťanské velikonoční a tedy i židovské svátky¹⁰⁵. Co však nejvíce rituální vraždu potvrzovalo, bylo to, že se u mrtvolky našla jen malá kaluž krve, velké množství jí sice bylo opodál, kde byl samotný zločin spáchán, ale chybějící krev napovídala, že pravděpodobně byla motivem rituální vražda. Mezi místními kolovala představa, že Židé potřebují křesťanskou krev pro svoje rituální účely či k míchání léčiv, účinnější že pak je krev křesťanských panen. Zajímavé je,

¹⁰³ KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994, s. 11.

¹⁰⁴ Domněnky o rituálních vraždách spáchaných Židy nebyly nijak neobvyklé, objevovaly se po celé Evropě, nikdy však nebylo s jistotou nic dokázáno. J. KOVTUN, *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*, s. 22.

¹⁰⁵ Pesach neboli „Svátek nekvašených chlebů“, jde o jeden z nejdůležitějších židovských svátků, trvá 8 dní; souvisí s památkou na vyjití židovského národa z egyptského otroctví. ABITBOL, Michel. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*. 1. vyd. Editor Elie Barnavi. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 167.

jakým způsobem tehdy lidé přisuzovali křesťanské krvi jakýsi vyšší význam či léčebné účinky.

Anežka Hrůzová a Leopold Hilsner se pravděpodobně nikdy nesetkali, Hilsner žil v Polné v židovské části města, Hrůzová v Malé Věžnici. Oba bydleli pouze se svými matkami, Anežka měla ještě bratra Jana – s ním se pár dní před svou smrtí prý pohádala, dnes je Jan Hrůza považován za jednoho z možných vrahů (v případě se vyskytuje několik neobjasněných záležitostí – třeba to, že Jan i jeho matka nahlásili Anežčino zmizení až po dvou dnech, i když bylo neobvyklé, aby Anežka hned po práci nepřišla domů; dále je tu fakt, že se bratr Jan druhý den ráno nedostavil k pravidelné zpovědi nebo také to, že Anežčina matka Marie měla krátce po dceřině napadení poranění pod okem ... Všechna tato fakta mohou svědčit o jejich vině, stejně tak jsou racionálně vysvětlitelná.)

A proč byl z „tajuplné vraždy“ obviněn zrovna Leopold Hilsner? V první řadě proto, že byl Žid. V okolí byl známý jako hloupý povaleč, který trávil čas potulováním či žebrotou. V inkriminované době se pohyboval v blízkosti březinského lesa, neměl alibi a navíc se při výslechu úmyslně dopouštěl drobných lží a nepřesností, kterými si chtěl pomoc. K tomu všemu se ještě přidalo obvinění z vraždy Marie Klímové, která byla zavražděna taktéž v lese Březina a to o necelý rok dříve, tedy v červenci 1898. Protože vraždy byly podobného rázu, obviněn byl opět Hilsner, který znovu lživě vypovídal, ale soud se však díky ostatním svědectvím dopátral pravdy, což Hilsnerovi skutečně nepomohlo.

6.2.2 Proces

Hilsner byl často vyslýchán, nakonec se vyšetřování přesunulo do Kutné Hory¹⁰⁶. Proti sobě stáli dva pražští právníci: zástupce Hrůzovy

¹⁰⁶ Kutná Hora byla v roce 1899 sídlem okresního hejtmánství, hlavního berního úřadu, krajského soudu, četnického velitelství, cejchovního úřadu a jiných veřejných institucí. J. KOVTUN, *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*, s. 154.

rodiny JUDr. Karel Baxa¹⁰⁷, Hilsnera obhajoval advokát Zdenko Auředníček. Případ byl mediálně sledován (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.****Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**). Např. deník *Hlas lidu* se vyjádřil takto neutrálně:

„Před nějakým časem zavražděna byla v lese u Polné mladistvá dívka Anežka Hrůzova; z vraždy té jeví se dle časopiseckých zpráv podezřelým potulný žid Hilsner a antisemité mají pevně za to, že stala se tu vražda rituální, an v těle Anežky Hrůzové ani na místě vraždy žádná krev nalezena nebyla. Některé listy české, jmenovitě „Radikální Listy“ chopily se věci té s příkladnou horlivostí a mezi řádky jejich lze jasně vyrozuměti, že i ony mají tu vraždu za rituální. Nuž snad vyšetřování soudní přinese do bludiště tohoto poněkud světla.“¹⁰⁸

17. září 1899 byl nad Leopoldem Hilsnerem vynesena rozsudek smrti – smrt oběšením. Ten den na jeho obranu Karl Kraus¹⁰⁹ ve vídeňském denníku *Neue Freie Presse*:

„Vražda byla spáchána kolem velikonoc. Prastarý mýtus, který byl tisíckrát vyvrácen, který byl odsouzen císaři, papeži, právníky a historií, a přesto nebyl vymýcen, říká, že o velikonocích Židé potřebují pro nějakou strašnou náboženskou ceremonii křesťanskou krev. Obžalovaný je Žid; to

¹⁰⁷ Žil v letech 1863-1938; český advokát a politik, byl obhájcem ve většině procesů vedených proti redaktorům českého tisku. Od roku 1895 do roku 1913 byl nepřetržitě poslancem českého sněmu, od roku 1901 až do vzniku republiky i poslancem říšské rady. Spolu s pravicovými radikály A. Rašínem, J. Preissesem, K. S. Sokolem a dalšími zformoval vlastní Stranu státoprávně radikální. V roce 1911 přešel ke Klofáčově Národně sociální straně. V roce 1919 byl zvolen pražským starostou, v roce 1922 jejím prvním primátorem. KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století [online]. [cit. 14. 4. 2015].

Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=1&name=Baxa+Karel&vic=1>.

¹⁰⁸ *Hlas lidu*. Praha, 28. 7. 1899, roč. 14, č. 312, s. 4.

¹⁰⁹ Žil v letech 1874-1936, rakouský židovský spisovatel a vydavatel časopisu *Die Fackel* (Pochodeň).

*znamená, že spáchal vraždu, aby si tuto krev patřil. [...] ale tato hrozná hypotéza byla základem všech svědectví a úsudků a způsobila, že nakonec mohla být z nezřetelných, stínových indicií vykonstruována tak těžká vina.*¹¹⁰

Naopak třeba *Humoristické listy* spatřovaly v osobě Leopolda Hilsnera jasného zločince:

*„S tím belhavým Židem soud by mnoho nepořídil, kdyby ho chytili. Ten by obelhal každý soud.“*¹¹¹

Několik dní po vynesení rozsudku se Hilsner k vraždě přiznal, dokonce uvedl i jména svých kompliců, samozřejmě se jednalo o Židy. Přiznání si Hilsner vymyslel, aby se vyhnul oprátce; není se čemu divit, snažil se zachránit si holý život. Jak se později ukázalo, důkazy obžaloby byly značně vágní, z čehož vyplývá, že Hilsner byl odsouzen spíše na základě tlaku antisemitské společnosti než na základě vyšetřování.

6.2.3 Masaryk na straně Hilsnera

Tomáš Masaryk byl na svoji dobu velice kontroverzní. Společnost se dělila na dva nesmiřitelné tábory – na jeho obdivovatele a zastánce nebo na jeho odpůrce. Masaryk, v době Hilsnerova procesu devětačtyřicetiletý, byl sociolog, profesor na pražské univerzitě a poslancem v říšské radě. V letech 1895-1898 se věnoval „české otázce“, na toto téma také sepsal celou studii, kde se zabíral postavením českého národa v Rakousku-Uhersku, také zde předložil svůj koncept humanity.

Jako dítě Masaryk smýšlel o Židech se strachem, vyrůstal na vesnici, kde byla silně zakořeněná pověra o rituální vraždě. Zlom nastal ve chvíli, kdy jel se třídou na výlet:

¹¹⁰ J. KOVTUN, *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*, s. 218.

¹¹¹ *Humoristické listy*, Praha, 22. 9. 1899, roč. 41, č. 38, s. 3.

„Židů, těch jsem se bál; věřil jsem, že potřebují křesťanské krve, a proto jsem si raději zašel o pár ulic, než abych šel podle jejich stavení; jejich děti si chtěly se mnou hrát, protože jsem trochu uměl německy, ale já ne. Teprve později jsem se se Židy jaktak smířil; to bylo na reálce v Hustopeči. Jednou jsme měli školní výlet do Pálavských kopců. Když jsme po obědě v hospodě skotačili a dělali hlouposti, ztratil se nám spolužák Žid na dvůr. Já ze zvědavosti za ním, on se postavil za rozevřené křídlo vrat a tam se tvář ke zdi ukláněl a modlil. Tu jsem se nějak zastyděl, že se Žid modlí, zatímco my si hrajem. To mi tak nešlo do hlavy, že se modlí stejně vroucně jako my a že nezapomíná na modlitbu ani za hry...“¹¹²

Jakožto sociolog a veřejný činitel samozřejmě TGM sledoval dění okolo židovské menšiny a okolo Hilsnerova případu, hlouběji se však o něj nezajímal. Sám k tomu v *Hovorech* říká:

*„Zlá kampaň byla ta „hilsneriáda“, když jsem se musel rvát o pověru o rituální vraždě. Já jsem se zprvu o ten Hilsnerův proces nezajímal, ale přijel za mnou můj bývalý žák z Vídně, spisovatel Sigismund Munz, Moravan, a ten mě přiměl k tomu, že jsem vystoupil. [...] Řekl jsem panu Munzovi svůj názor o věci a on to oznámil veřejnosti v „Neue Freue Presse“. Tím jsem se dostal do té mely. Vídeňští antisemité poštvali český nacionální a klerikální tisk, začali tlouci do mne – nu, musel jsem se bránit; když už jsem řekl A, řekl jsem i B a C. [...] Pak řekli, že jsem za to placen od Židů (viz **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.Chyba! Nenalezen roj odkazů.**). Na mé universitní přednášky přišli studenti nestudenti a ukřičeli mě. [...] Tu kampaň jsem dosti ucítil, ne tak k vůli sobě, ale bylo mně stydno za tu úroveň.“¹¹³*

Jak je výše uvedeno, Leopold Hilsner byl odsouzen k trestu smrti dne 17. 9. 1899, ovšem již za dva dny vystoupil jistý soudní lékař MUDr. Josef

¹¹² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 25-26.

¹¹³ K. ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 92-93.

Adolf Bulova s tím, že vyšetřování nebylo vedeno tak, jak mělo být, sám přinesl několik důkazů Hilsnerovy nevinu. Případ se tedy znovu otevřel a na stranu obviněného Žida se tentokrát přidal právě i budoucí první prezident Československa. Jak uvádí Jiří Kovtun ve své knize *Tajuplná vražda*¹¹⁴ stejně, jako tuto záležitost uvádějí i další zdroje, Masaryk se nepřidal na stranu obhajoby pro sympatii k Hilsnerovi, jak sám řekl, na jeho osudu mu příliš nesešlo, šlo mu spíše o principy a o definitivní pokoření mýtu rituální vraždy.

Případ se tedy znovu otevřel, soudní líčení se tentokrát odehrávala v Písku. Hilsnera i ve druhém procesu obhajoval Zdenko Auředníček, na straně obžaloby stál státní zástupce Dr. Malijovský. Případ byl opakovaně veden v duchu předsudků a domněnek. Výsledek znovu nebyl pro Hilsnera nijak veselý – 14. 11. 1900 opět dostal trest smrti. Hilsnerův advokát se sice odvolal – podal „zmateční stížnost“, ta byla však zamítnuta. Dosáhl však toho, že Žid Hilsner nepřišel o svůj život – v roce 1901 mu císař František Josef I. udělil milost, zrušil trest smrti a změnil na doživotní žalář. Ani tento trest si Hilsner neodpykal v plné výši – v roce 1918 byl kvůli svému špatnému zdravotnímu stavu propuštěn na svobodu. Do Polné se již nevrátil, zbytek života pobýval ve Vídni, jméno si změnil na Leopold Heller, zemřel roku 1918 na rakovinu tlustého střeva.

6.2.4 Osvobození

Hilsner nebyl z vraždy Anežky Hružové nikdy definitivně usvědčen, všechny důkazy obžaloby byly nakonec vyvráceny. Přesto zůstala skupina lidí, která byla o Hilsnerově vině přesvědčena. Toho využili např. obchodníci, kteří obraz zavražděné Anežky použili jako reklamní lákadla. Děti si hrály „na křesťany a Židy“, vyvrcholením hry byla rituální vražda. V novinách i jinde v médiích se objevovaly portréty oplakávané Hružové a karikatury Hilsnera.

¹¹⁴ J. KOVTUN. *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*, s. 267.

Skutečný vrah nebyl nikdy dopaden a Leopold Hilsner nebyl nikdy rehabilitován. Možnými viníky zůstali Anežčin bratr Jan a její matka Marie, mohl to ale také být anonymní pachatel, který se možná podílel i na zavraždění Marie Klímové. Pravdu už se asi nikdy nedozvíme ...

6.2.5 Dreyfusova aféra

Jde o vyšetřování Alfreda Dreyfuse, kapitána francouzského generálního štábu, jenž byl obviněn z prozrazení vojenských tajemství na německém velvyslanectví v Paříži. Dreyfus byl Žid, tento případ byl tedy často připodobňován k obvinění Leopolda Hilsnera z vraždy Anežky Hrušové.

Alfred Dreyfus byl obviněn a zatčen roku 1894, vyšetřování jeho obvinění bylo podobně jako v Hilsnerově případě pod silným vlivem antisemitické společnosti, která byla z velké části přesvědčena o důstojníkově vině. Ještě roku 1894 byl Dreyfus odsouzen k doživotnímu trestu odejmutí svobody. Časem se přišlo na to, že autorem hlavního důkazu, který měl Dreyfuse usvědčit, totiž zprávy s mnoha armádními údaji, nebyl obviněný, nýbrž jeho kolega major Ferdinand Walsin Esterhazy. Případ byl tedy znovu otevřen. Dreyfus měl i své zastánce, mezi ty nejznámější patřil určitě spisovatel Émile Zola, Marcel Proust či Anatole France, obviněný byl přesto roku 1899 nečekaně znovu odsouzen – tentokrát k deseti letům věznění (s tím že si už 5 let odpykal). Nakonec byl Alfred Dreyfus osvobozen a rehabilitován. Celý proces byl doprovázen silnou antisemitskou kampaní a měl silný ohlas po celém světě.

7 Závěr

Přestože byli Židé v polovině 19. zcela zrovnoprávněni, převládala v české společnosti antisemitská nálada. Možná to byly jen „převlečené“ předsudky a strach ze Židů, možná Čechy dráždilo právě to, že tito zgermanizovaní přistěhovalci by měli být podle zákona na stejné pozici jako oni sami.

Při psaní mé práce jsem si uvědomila jednu zásadní věc: o českém antisemitismu se mluví a všeobecně ví minimálně, ačkoli Židé (stejně tak jako antisemité) tvoří nedílnou součást českých dějin. Domnívám se, že je to způsobeno vlivem druhé světové války. Mnozí si tento válečný konflikt konce první poloviny 20. století spojují právě s útoky na Židy a jejich vyhlazováním. Tato skutečnost je pravděpodobně spojena s „boomem“ válečných filmů a válečné literatury s židovskou tematikou. Dle mého tedy nastupuje tento myšlenkový pochod: vše, co je spojené s druhou světovou válkou, je špatné, tím pádem útoky na Židy jsou špatné. Díky této dedukci pak dochází k zamlčování vlastních protižidovsky vyznívajících částí národní historie. Mállokdo pak tedy zná Nerudovu protižidovskou orientaci či je seznámen s velkým množstvím pogromů proti židovské menšině.

Věc, která mě překvapila asi nejvíce, je postoj dobového tisku. S antisemitskými tendencemi české společnosti (resp. společnosti v Rakousku-Uhersku) jsem obeznámena byla, ale že i oficiální média křesťanské společnosti budou veřejně hlásat takovéto názory, to jsem nečekala. Zvláště když byli Židé roku 1867 plně zrovnoprávněni. Na druhou stranu s podobným jednáním se můžeme setkat i dnes, což vůbec není povzbudivé.

Tato práce je syntézou popisu příčin, průběhu a důsledků českého antisemitismu, snaží se zachytit postavení Židů v české společnosti v průběhu času, historický kontext i dobové vnímání problematiky koexistence Čechů a Židů. Mým cílem bylo mnohostranně vylíčit co nejvíce okolností, které se k tomuto tématu vztahují, a tudíž jej přímo ovlivňují.

Použité prameny a literatura:

Prameny

BEZRUČ, Petr. *Slezské písně*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1989.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad. 13. vyd. Překlad Miloš Bič, Josef Bohumil Souček, Jindřich Mánek. Praha: Česká biblické společnost, 2007.

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990.

DEML, Jakub. *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1994.

FUČÍK, Bedřich. *Setkávání a míjení*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995.

Dobový tisk

Hlas lidu. 28. 7. 1899.

Humoristické listy. 22. 9. 1899.

Národní listy. 11. 11. 1882.

Národní listy. 17. 4. 1881.

Národní listy. 30. 6. 1881.

Odborná literatura

ABITBOL, Michel. *Atlas univerzálních dějin židovského národa: od časů biblických praotců do současnosti*. 1. vyd. Editor Elie Barnavi. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Victoria Publishing.

FRANKL, Michal. *Jan Neruda a Židé: texty a kontexty*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2012.

FRANKL, Michal. *"Emancipace od židů": český antisemitismus na konci 19. století*. Vyd. 1. Litomyšl: Paseka, 2007.

KIEVAL, Hillel J. *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Vyd. 1. Překlad Klára Míčková. Litomyšl: Paseka, 2011, s. 14.

KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda: případ Leopolda Hilsnera*. Vyd. 1. Praha: Sefer, 1994.

KRAUS, Jiří. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005.

KUBÍK, Lubomír. *Hilsnerova aféra*. 1. vyd. Brno: ve vl. nákladu vydal L. Kubík, 1992.

MARTIN, Bernard a Ernst SCHULIN. *Židovská menšina v dějinách*. Olomouc: Votobia, 1997.

MIKULÁŠEK, Alexej. *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století: teoretická a historická studie*. Praha: Votobia, 2000.

NENADÁLOVÁ, Hedvika. *Český antisemitismus 19. století*. Žďár nad Sázavou: Bodyart Press, 2010.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 1993.

SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1995.

SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů*. Vyd. 1. Překlad Petr Kyncl. Praha: NS Svoboda, 2003.

ŠAUR, Vladimír. *Pravidla českého pravopisu: s výkladem mluvnice*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2012.

Internetové zdroje

Digitální knihovna Moravské zemské knihovny <http://kramerius.mzk.cz/>

Historie.cs: Nekupujte u židů cukr, kafe, mouku... [online video] odvysíláno 7. 2. 2012 [cit. 20. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/212452801400006/>.

<http://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes>.

KDO BYL KDO v našich dějinách ve 20. století [online]. [cit. 14. 4. 2015]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/kdo20/search.php?zp=1&name=Baxa+Karel&vic=1>.

PLACÁK, Petr. *Češi, Němci nebo Židé?* [online] 7. 12. 2006 [cit. 2015-19-03]. Dostupné z: <http://www.ibabylon.cz/cesi-nemci-nebo-zide>.

Seznam příloh

Příloha 1 - Výřez z miniatury znázorňující židovského lichváře (se špičatým kloboukem) při předávání peněz.	60
Příloha 2 - Velikonoční pogrom v Praze roku 1389 – malba od Josefa Vojtěcha Hellicha.	60
Příloha 3 - Židovské město na počátku 19. století podle Langweilova modelu Prahy.	61
Příloha 4 - Titulní strana protizidovského pamfletu Jana Nerudy. .	62
Příloha 5 – Satiricko-politický týdeník Šípy obviňuje T. G. Masaryka, že je placen Židy.	62
Příloha 6 – Dobové vyobrazení Leopolda Hilsnera na tehdy populární brožurce.	63
Příloha 7 – Karikatura naznačuje nemožnost začlenění Židů do českého národa. Na obrázku vidíme dva židovské obchodníky, kteří sice svoje podniky pojmenovali typicky česky, avšak jejich vlastní jména jsou čistě německá.	64
Příloha 8 – Karikatura znázorňující podobnost Hilsnerovy a Dreyfusovy aféry, Humoristické listy, rok 1900.	64
Příloha 9 – Dobová karikatura znázorňuje Čecha a Němce, jak se přetahují o krávu, zatím co Žid může pohodlně obě strany „vysávat“. ...	65

Přílohy

Příloha 1 - Výřez z miniatury znázorňující židovského lichváře (se špičatým kloboukem) při předávání peněz.¹¹⁵

Příloha 2 - Velikonoční pogrom v Praze roku 1389 – malba od Josefa Vojtěcha Hellicha.¹¹⁶

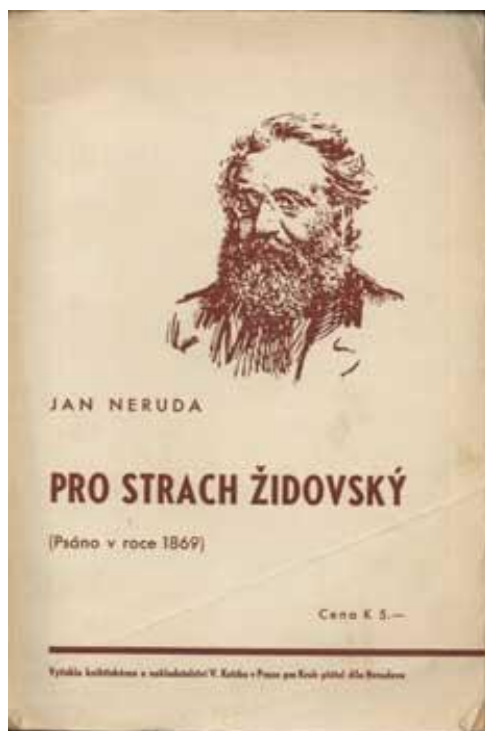
¹¹⁵ Dostupné z <http://glosy.info/texty/nepratelstvi-vuci-zidum-ve-stredoveku/> [cit. 22. 4. 2015]

¹¹⁶ Dostupné z: <http://www.praguecityline.cz/tematicke-trasy/zidovska-praha/prazske-zidovske-mesto-3> [cit. 23. 4. 2015]

Příloha 3 - Židovské město na počátku 19. století podle Langweilova modelu Prahy.¹¹⁷

¹¹⁷ Dostupné z: <http://www.praguecityline.cz/tematicke-trasy/zidovska-praha/prazske-zidovske-mesto-3> [cit. 23. 4. 2015]

Příloha 4 - Titulní strana protižidovského pamfletu Jana Nerudy.¹¹⁸

Příloha 5 – Satiricko-politický týdeník Šípy obviňuje T. G. Masaryka, že je placen Židy.¹¹⁹

¹¹⁸ Dostupné z: <http://www.valentinska.cz/index.php?lang=CZ&idvyrb=5719&akc=detail> [cit. 22. 4. 2015]

¹¹⁹ Dostupné z: <http://www.annefrankguide.net/cs-CZ/bronnenbank.asp?aid=23268> [cit. 22. 4. 2015]

Píseň.
Sensační vražda v Polné.

Leopold Hilsner.

Tiskem a nákladem V. Augusty v Litomyšli. — 1273

Příloha 6 – Dobové vyobrazení Leopolda Hilsnera na tehdy populární brožurce.¹²⁰

¹²⁰

Dostupné

z:

http://www2.holocaust.cz/cz/history/antisemitism/history/modern_antisemitism/hilsneria
da [cit. 22. 4. 2015]

Opět pražská „Pohlednice“

— pro naše obchodníky. —

Příloha 7 – Karikatura naznačuje nemožnost začlenění Židů do českého národa. Na obrázku vidíme dva židovské obchodníky, kteří sice svoje podniky pojmenovali typicky česky, avšak jejich vlastní jména jsou čistě německá.¹²¹

Příloha 8 – Karikatura znázorňující podobnost Hilsnerovy a Dreyfusovy aféry, *Humoristické listy*, rok 1900.¹²²

¹²¹ Dostupné z: http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/3-08_Antisemitismus_v_karikature.pdf [cit. 22. 4. 2015]

¹²² Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Leopold_Hilsner [cit. 22. 4. 2015]

Stará písnička v novém vydání.

Příloha 9 – Dobová karikatura znázorňuje Čecha a Němce, jak se přetahují o krávu, zatím co Žid může pohodlně obě strany „vysávat“.¹²³

¹²³ Dostupné z: http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/3-08_Antisemitismus_v_karikature.pdf [cit. 22. 4. 2015]